

57143

BELVEDERE

MERIDIONALE

KISKÖNYVTÁR 6.

A tanítványait szerető,
tisztelő, megbecsülő ember

*Emlékezés Eperjessy Kálmán születésének
centenáriumán a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Történettudományi Tanszékén (1993. február 11.)*

Szeged
1995

RELVEDERE
MERIDIONALE
A JGYTF TÖRTÉNÉSZHALLGATÓINAK LAPJA

KISKÖNYVTÁR 6.

**A kötet a JGYTF Hallgatói Önkormányzat
és az Agóra Print KFT támogatásával készült**

Fotók: Király Ernő
Szedés: Fodor Edina
Technikai szerkesztés: Zékány és Tsai Bt.
Kiadja a JGYTF Történettudományi Tanszéke
Felelős kiadó: Dr. Szegfű László
Nyomás: Agóra Print KFT

A tanítványait szerető, tisztelő,
megbecsülő ember

Emlékezés Eperjessy Kálmán születésének
centenáriumán a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Történettudományi Tanszékén (1993. február 11.)

Szerkesztette: Jancsák Csaba,
Nagy Tamás és Szegfű László.

Szeged, 1995

JATE Egyetemi Könyvtár

J910001581

Sz 1/91: E 5743

Tartalom

Szegfű László: Megnyitó	7
A tudós történész	
Benda Kálmán: Eperjessy Kálmán – művei tükrében	8
Nagy István: Eperjessy Kálmán életútja	11
A tanítványait szerető, tisztelő, megbecsülő ember	
Huszka László: Szeretett professzorunk	15
Az utódok	
Eperjessy Géza: Köszöntő a Történettudományi Tanszék diákköre megalakulásának huszadik évfordulóján	23
Marjanucz László: Az Eperjessy Kálmán Tudományos Diákkör megalakulása, célkitűzései	25
Szegfű László: Gondolatok a helytörténészek képzéséről	28
Akik nem tudtak eljönni... ..	31
Visszatekintés	
Eperjessy Kálmán: A Csanádvármegyei Könyvtár megalakulása és működése	33
Eperjessy Kálmán munkássága	38
Nagy István: A tanítványait szerető, tisztelő, megbecsülő ember	44

Szegfű László

Megnyitó

Hölgyeim, Uraim, Kedves Vendégeink, Kollégák, tisztelt ünneplő Közösség! Szeretettel köszöntöm Önöket a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékének e tisztelgő megemlékezésén.

Lassan két évszázada lesz már, hogy Gr. Széchenyi István megálmodta a „kiművelt emberfők sokaságát”, és nincs már messze annak a centenáriuma sem, hogy Gr. Klebelsberg Kunó megalkotta ennek az álomnak megvalósítási tervét, melynek realizálásán azután kiváló személyiségek sora fáradozott minden erejével, tudásával, személyes példájával. Azért jöttünk most össze, hogy azokra emlékezzünk, akik vállalták e nagy és nemes gondolatnak a gyakorlatba való átültetését, s közülük is – ezt minden retorikus túlzás nélkül állíthatom – az egyik legkiválóbbra, Dr. Eperjessy Kálmán professzor úrra, tanszékünk alapító tanárára és első tanszékvezetőjére, az elismert tudósra, a fáradhatatlan szervezőre, jeles pedagógusra és nagyszerű emberre, mindenki „Epi bácsijára”, aki ha körünkben lehetne, ma ülhetné meg születése századik évnapját.

Ünnepeljünk tehát, mert igaz ugyan a biblikus ige, hogy ami porból vétetett, porrá lesz, de a szellem nem enyészik el, amíg egyetlen méltó utód, követő, tanítvány emlékezte dacolhat a végtelen idővel. És Eperjessy Kálmán olyan szellemi örökséget hagyott reánk, amely időtlen időkre feledhetetlenné teszi őt.

Összejöttünk tehát: családja, pályatársai, barátai, tanítványai, életének és munkásságának ismerői és csodálói. Nagyon méltatlan lenne tehát az, ha én – aki a sors kiszámíthatatlan szeszélye folytán személyesen mindössze egyszer találkozhattam vele – nyitnám meg ezt az emlékülést a barátok és tanítványok e nemes koszorújában. Megköszönve tehát Dr. Eperjessy Géza főiskolai tanárnak és kedves családjának, hogy jelenlétükkel megtiszteltek bennünket, továbbá Dr. Nagy István és Dr. Huszka László nyugalmazott főiskolai tanároknak, akik – ha szabad így mondanom – „motorjai” voltak e rendezvénynek, szorgos és körültekintő szervezőmunkájukat, s nem utolsósorban Önöknek, e kis ünnepségre egybegyűlteknél tisztelgő megjelenését, felkérem illő reverenciával „Epi bácsi” legjobb kollégáját, barátját és harcostársát, Dr. Benda Kálmán akadémikust, hogy vegye át az ülés elnöki tisztét, egyben méltassa Dr. Eperjessy Kálmán történelmi pályafutását is.

Benda Kálmán*

Eperjessy Kálmán – művei tükrében

1893. február 11-én született az erdélyi Erzsébetvároson. Szülővárosában és Székelyudvarhelyen végezte a gimnáziumot, majd 1911-ben az Eötvös Kollégium tagjaként a budapesti egyetemen tanult tovább, történelem–latin szakon. Az első világháború kitörésekor, 1914 augusztusában meg kellett szakítania tanulmányait; ettől kezdve négy éven át katona volt. Tanári diplomáját 1920-ban kapta kézhez.

A makói Állami Gimnáziumhoz került, ahol két éven át osztályfőnöke volt József Attilának. Meghitt kapcsolatukról a költő verseiben is megemlékezett. Később, József Attila születésének 50. évfordulója alkalmából ő is megírta visszaemlékezéseit a költő diákéveiről.

Történetírói pályája a hagyományos úton indult, a politikatörténet mezején. Doktori értekezésének tárgya Báthory István erdélyi fejedelem viszonya a török portához (*Báthory István és a Porta*. Bp. 1922) A fordulatot 1927–1928-as bécsi ösztöndíjas éve hozta. Itteni levéltári kutatásai során fordult figyelme a régi kéziratos térképek felé. Több ezer, Magyarországra vonatkozó, mindaddig ismeretlen térképet fedezett fel, amelyekről a *Kézirati térképek Magyarországról a bécsi levéltárakban* (Szeged, 1928) című munkájában számolt be. Ezt követte *A bécsi hadilevéltár magyar vonatkozású térképeiről írt forráskiadványa* (Szeged, 1929). Bécsi tanulmányai és felfedezései új irányt adtak a hazai leíró- és településföldrajzi kutatásoknak. Ugyanakkor új irányba fordították Eperjessy Kálmán érdeklődését is. Rátalált a maga igazi területére: az alföldi falvak és mezővárosok telepítésének, átalakulásának és fejlődésének történetére.

Ettől kezdve egymás után jelentek meg tanulmányai, amelyek kisebb-nagyobb keretben mind az ember és a földrajzi környezet viszonyát, egymásra hatását vizsgálják egy-egy település fejlődésében. Mindenek előtt Makó és a Tisza–Maros közének története érdekelte. Elsőnek foglalkozott irodalmunkban a makói hagymatermelés múltjával (1928), ahogy elsők között ismertette a Maros 18. századi szabályozásának következményeit a táj és népe életére (1927). Szemhatára egyre tágult, s befogta az Alföld egészét; a falvak után bevonta kutatásaiba a városokat is. Az 1930-as évek második felében már általános eredményeket tudott közölni és módszertani, kutatási szempontokat adott. Tanulmányt írt *Településtörténetünk időszerű kérdéseiről* (Bp.

* Eperjessy Kálmán születésének 100. évfordulóján tartott emlékülés diszelnöke és ünnepi előadója Benda Kálmán akadémikus volt. Sajnos, a vázlat alapján elmondott beszéd tollában maradt, számtalan fontos teendője késleltette –, halála végül megakadályozta annak végső megformálását. Mondanivalóját meghamisítani emlékezetből idézéssel nem akartuk, témájának elhagyása pedig csonkította volna kötetünk érdemi mondanóját. Ezek után úgy határoztunk, hogy az általa 1976-ban írt „Eperjessy-nekrológót” [Századok, 110/1976/ 1195–1196.] közöljük itt a család hozzátartásával. A szerk.

1938), s elkészítette a magyar falu településtörténetének első átfogó feldolgozását (*A magyar falu településtörténete*. Bp. 1940). A falvak után az alföldi városok települési típusait foglalta össze (*Az alföldi város*. 1945), jellemezte városképünk sajátos vonásait (*Az alföldi városkép*. Tiszatáj 1948), s kéziratban elkészítette a magyar város életrajzának még vázlatos, de már összefoglaló áttekintését.

Közben 1928-ban a szegedi Tanárképző Főiskolára került, a történelmi tanszékre. Ettől kezdve harminc éven át, nyugdíjba vonulásáig, itt tanított, elsősorban magyar történelmet, pedagógus nemzedékek hosszú sorát nevelve annak szeretetére és megértésére, a helytörténet, a magyar Alföld múltjának kutatására. 1945-ben a Főiskola igazgatójává nevezték ki, az ő vezetése alatt állították helyre a háborús károktól súlytott intézetet. 1949-ben az igazgatói teendőktől saját kérésére megvált, ettől kezdve teljes erejét tanszékére fordította. Lelkes tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak, több lustrumon át választmányi tagja.

A főiskolai munka ráirányította figyelmét török kori történetünk egyes kiadatlan, nagy nem megfelelően kiadott, helytörténeti szempontból is fontos, latin nyelvű forrására. Korszerű jegyzetekkel és filológiai apparátussal közreadta Juhász Lászlóval közösen Oláh Miklós érsek „Magyarország és Attila” című művét (1938), továbbá Verancsics Antal leírását Erdélyről (1944). Kutató és tanító tevékenysége mellett a szerkesztésre is tudott időt szakítani. Még 1926-ban indította meg a „Csanád-vármegyei Könyvtár” tanulmányosorozatát, melyben kereken félszáz kötet jelent meg, valamennyi a Tisza–Maros köze falvainak és városainak helytörténete tárgykeréből.

1929 őszén a szegedi Tudományegyetem a történeti földrajz tárgykörből egyetemi magántanárrá képesítette, 1939-ben pedig egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címet kapott. Ettől kezdve a szegedi egyetemen is rendszeresen előadásokat tartott a művelődéstörténeti tanszéken, elsőnek adva hangot az egyetemi tanárképzésben a helytörténet kérdéseinek.

A hosszú évtizedeken át folytatott kutatómunka az oktatástól való visszavonulás után, a nyugdíjas korban érett szintetikus összefoglalássá. 1966-ban jelent meg *A magyar falu története* című nagy munkája, mely egyrészt összegezi és rendszerezi az eddigi eredményeket, másrészt a további kutatásokat bibliográfiai és módszertani útmutatással segíti. Ezt követte 1971-ben a *Városaink múltja és jelene*, amely a történeti országhatárok közti magyar várostörténet összegezését nyújtja, nagy felkészültséggel rendszerezve a korábbi és az újabb kutatások eredményeit.

Közben pedig korát meghazudtoló frissességgel dolgozott nagy munkáján, az 1780-as években készült, falvanként részletességű országleírás feldolgozásán és közreadásán. Felismerte, hogy ez az országleírás bizonyos kiinduló pont lehet, ha a magyar falvak fejlődésének utolsó 200 évét akarjuk felmérni és megrajzolni. A feldolgozásban megyénként haladt, közülük több nyomtatásban is megjelent már, elsőnek Csanád megye leírása (*Csanád megye az első katonai felvétel idején*. Makó 1971). Ezen a munkán dolgozott az utolsó pillanatig, – a halál útjára ki kezéből a tollat 1976. november 15-én.

Eperjessy Kálmán kutatásai és munkái nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy falvaink és városaink településtörténete az érdeklődés fényébe került, hogy a kutatás fokozott figyelmet szentel a történelmi táj és a rajta folyó, falusi-városi élet kölcsönhatásaira, változásaira. Neki és része van abban, hogy a kutatás új irányokba fordult, az érdeklődés új területekre terjedt ki, s a kutatók száma megsokasodott. Eredményeit, feltevéseit a tudomány idővel meghaladhatja, kezdeményező, a munkát elindító érdemei azonban nem évülnek el.

Nagy István

Eperjessy Kálmán életútja*

1893. február 11-én született a Nagy-Küküllő-parti Erzsébetvárosban, amely akkor rendezett tanácsú város és járási székhely, valamint a római és görög katolikus espereségek székhelye volt. Az örmény katolikusoknak mechtarista kolostora és temploma volt a városban. A lakosság közel 50 %-a magyar, 25 %-a örmény, a többi német, cigány és román. A városnak fő gimnáziuma, ipariskolája, könyvnyomdája, takarékpénztára, többféle egylete és társulata volt. Lakóinak többsége a mezőgazdaságból élt, de igen élénk volt a kereskedelmi élete és ipara is számottevőnek minősíthető.

Apja, Eperjessy Ferenc a székelyföldről, a Háromszék vármegyei Kézdivárárról származott. Erzsébetvárosban állami elemi iskolai igazgató-tanító volt.

Édesanyja a Kis-Küküllő vármegyei, mindössze 743 lakosú Somogyom kisközségből való örmény katolikus Papp Rebeka volt. Szülei az erzsébetvárosi járásban szőlőtermelő földbirtokosok voltak.

Eperjessy Kálmán az elemi és a középiskola I–IV. osztályát még Erzsébetvárosban, de az V–VIII. osztályt már a székelyudvarhelyi római katolikus főgimnáziumban végezte, ahol 1911-ben érettségizett. Székelyudvarhely ekkor Udvarhely vármegye rendezett tanácsú városa volt a Nagy-Küküllő völgyében több mint tízezer lakossal. Többségükben magyarok és németek, de jelentős számú örmény, román és zsidó is élt a városban. A várost iskolavárosnak is tekinthetjük, mert már a századfordulón volt református (1770-ben alapították), katolikus főgimnáziuma, állami főreáliskolája, felsőbb leányiskolája, alsóbb fokú ipari és kereskedelmi iskolája. Lakói az őstermelés mellett iparral és számottevő kereskedelemmel foglalkoztak.

Mindkét város szellemisége meghatározó volt az ifjú Eperjessy Kálmán életére. Családja révén erős szálakkal kötődött az örmény katolikus egyházhoz, amely 1911–1914 között saját ösztöndíjasaként taníttatta a budapesti Eötvös Kollégiumban. Ekkor végezte tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán történelem–latin szakon. Szakmai fejlődésére nagy hatással volt Domanovszky Sándor, a magyar művelődéstörténet, Mályusz Elemér, a magyar történelem és Hajnal István, az újkori egyetemes történelem és a segédtudományok tanára.

Az 1914–1918-as háborús évek kimaradása miatt 1920. május 25-én szerzett történelem–latin szakos tanári oklevelet.

* Ez az összegzés a Magyar Életrajzi Lexikon III. kötetében [Akadémiai K., Bp., 1981. 178. o.] közzétett adatok kiegészítése. A szerző felhasználta Eperjessy Kálmán különböző időpontokban készült életrajzainak adatait, valamint a család kiegészítéseit.

Katonai szolgálatot 1914 augusztusától 1918 novemberéig a galíciai orosz, majd az olasz fronton teljesített. Több magas katonai kitüntetés birtokosaként, mint tartalékos főhadnagy szerelt le.

1918. december 19-én kapott helyettes tanári alkalmazást a makói Csanád vezér Állami Főgimnáziumban, ahol 1920. december 15-től már rendes tanárrá nevezték ki. Makón 1927 szeptemberéig dolgozott. Ez idő alatt volt – két évig – József Attila osztályfőnöke. A költő több dedikált verseskötete és verse tanúskodik meghitt kapcsolatukról.¹

Makón alapított családot. 1920 márciusában feleségül vette sárosfalvi és nádasi Bittó Ilonát (1900–1955), a makói kalapos céh vezetőjének, Bittó Gyulának – Justh Gyula pártja főnökének – a leányát. Itt született Nóra 1921. április 17-én, aki polgári iskolai, majd általános iskolai tanárként dolgozott. 1964-ben meghalt. Géza fia is 1926. április 13-án Makón látta meg a napvilágot. Ma a történettudományok doktora, egyetemi tanára az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanárképző Főiskolai Karának.

1922. március 4-én a Pázmány Péter Tudományegyetemen magyar történelemből, egyetemes középkorból és filozófiából bölcsészdoktori szigorlatot tett. *Báthori István és a Porta* című értekezése alapján megkapta a bölcsészdoktori címet.

1927 szeptemberétől 1928 novemberéig a bécsi Collegium Hungaricum állami ösztöndíjasaként telepélettörténeti tanulmányokat folytatott és kutatott a bécsi levéltárakban, ahol megalapozta tudományos munkásságának egyik jelentős területét: a településföldrajzot. Többszer, eddig ismeretlen kéziratot tárt fel és tett ismertté a XVIII. századi Magyarországról.² Itt alapozódott meg tanári munkásságának történeti földrajzi aspektusa is.

1928 őszén Gr. Klebelsberg Kunó, az akkori vallás- és közoktatási miniszter elgondolása alapján Szegedre került a korábban Budapesten működött Pedagógium (Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola) és az Erzsébet Nőiskola (Polgári Iskolai Tanárnőképző Főiskola), amelyek Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola néven egyesültek. Az egységes tanárképzés ilyen formában történő megvalósításától a miniszter azt várta, hogy az egyetem adja meg a polgári iskolai tanárnak a tudományos munkába való bevezetést, ugyanakkor a polgári iskolai tanárképzés a gyakorlati kiképzéssel, a didaktikai és módszertani felkészítéssel tegye tökéletesebbé a középiskolai tanárképzés munkáját. Az egyetemhez kapcsolódó tanárképzés szervezeti kerete, tartalma és módszere az évek során megszilárdult és egységes rendszerré vált.

Az új, az egyetemmel szorosan együttműködő tanárképző főiskolára a „történettudományi kör” vezetésére és tárgyainak előadójául főiskolai rendes tanárnak 1928. november 16-án Dr. Eperjessy Kálmánt nevezték ki. E beosztásában dolgozott 1947-ig, amikor a Vallás- és Közoktatási Minisztérium rendeleti úton megszüntette a polgári iskolai tanárképzést és helyette az általános iskolai tanárképzés céljainak megvalósítására létrehozta a pedagógiai főiskolákat. Sorrendben először a Szegedi Pedagógiai Főiskolát, amelynek Eperjessy Kálmán korábbi főiskolai tanári beosztásának folytatásaként 1950. március 14-től tanszékvezető főiskolai tanára lett.³

Kutatási eredményeit a szegedi Ferenc József Tudományegyetem azzal ismerte el, hogy 1929. október 24-én *Magyarország történeti földrajza* című tárgyból egyetemi magántanárrá habilitálta. Ezzel elismerték, hogy munkásságával új irányt adott a leíró- és településföldrajzi kutatásoknak. 1938-ban a magántanári képesítését az egyetem tanácsa a település- és népiségtörténetre is kiterjesztette. 1939. március 1-jén pedig „a tudományos irodalom művelése és a felsőoktatás terén szerzett érdemei elismeréséül” egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címet kapott.

Ettől kezdve meghívott előadóként megszakítás nélkül tanított az egyetemen és tanszékvezető-helyettesi feladatokat is ellátott a magyar művelődéstörténeti és a magyar történeti tanszéken. Az egyetemi oktatásban a háború utáni években is részt vett. 1944–1950-ig a magyar művelődéstörténetet adta elő. Egyetemi előadásait 1953-ig, speciális kollégium keretében, a maga választotta tehetséges főiskolai tanítványainak is előadta.

Tanárként harminc éven át a polgári iskolai, majd az általános iskolai történelem szakos tanárok nemzedékeit készítette fel felelősségteljes munkájukra. A magyar és egyetemes történelmet, valamint a történelmi segéd tudományokat tanította. Tanítványainak olyan történelemszemléletet adott, amely tárgyi tudáson alapult és a tudományok számos ágában – régészet, néprajz, néprajz, néprajz és településföldrajz – pótolta az egyébként maradandó szakmai eredményeket elérő szegedi egyetem tanárképző mulasztásait.⁴

Megbecsült tagja volt az ország és Szeged tudományos és társadalmi életének. Igazgatóválasztmányi tagja a Magyar Történelmi Társulatnak; alapító és választmányi tagja a Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulatnak. Az ellenállási mozgalom országos levéltári csoportjának egyik vezetője volt. Rendes tagja a Szegedi Alföldi Tudományos Intézetnek, később az Alföldkutató Bizottságnak és a Szegedi Urbanisztikai Társulatnak.

Az ifjúság bizalmából több ifjúsági egyesületnek is elnöke volt. Így 1930-tól megszüntetéséig a Botond Bajtársi Egyesület magisztere, ahol a maradandó értékeket képviselte. 1948 októberétől 1949 februárjáig ügyvezető elnöke volt a Független Kisgazdapárt nagyszegedi tagozatának. Tagja volt a szegedi Nemzeti Bizottságnak és a törvényhatósági bizottságnak.

Tagja volt továbbá az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságnak és 1945–1949-ig az Országos Polgári Iskolai Tanárvizsgáló Bizottságnak, valamint az Országos Tanítóképző-Intézeti Tanárvizsgáló Bizottságnak. Természetesen tagja volt főiskolai rendes tanárként, majd 1943-tól címzetes főiskolai igazgatóként az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Igazgató Tanácsának.

A főiskola egyik legválságosabb időszakában – a VKM megbízása alapján és a tanári testület bizalmából – 1945. július 24-től 1949. február végéig az intézmény igazgatója volt. E beosztásában szervezte újjá a tanárképzést, telepítette újra Szegeden a főiskolát, miután Dr. Kesselyák Adorjánt – aki 1944. október 11-től 1945. július 24-ig volt a főiskola igazgatója – követte több tanártársával együtt Szeged kiürítésekor Budapestre, majd vissza is tért 1945. március 6-án. A második világháború

helytörténetéhez tartozik, hogy 1941-ben Szegeden egyetlen magánházat ért súlyos bombatámadás, és az Eperjessyék Liliom utca 10. sz. alatti házuk volt.

1956-ban tagja volt a Magyar Történészek Forradalmi Bizottságának. 1957. szeptember 1-jén pedig nyugdíjba kényszerült, mert a főiskola Nemzeti Bizottsága elnökévé választották. Közvetlen utóda Dr. Polányi Imre, a Szegedi Tudományegyetem személyzeti osztályának vezetője, majd egy év múlva Dr. Mucsi Ferenc, a Történettudományi Intézet későbbi tudományos munkatársa lett.

A második világháború után, nyugdíjazásáig tagja volt az Országos Helytörténeti Bizottságnak, tagja maradt a Magyar Történelmi Társulat választmányának és helytörténészként dolgozott Budapesten a Hazafias Népfront elnökségében.

1976. november 15-én Budapesten tragikus körülmények között érte a halál. Élete utolsó percéig egészségesen, szellemileg frissen, tanítványai és tisztelői körében dolgozott. Teljes életet élt. A szegedi Dugonics temetőben nyugszik.

Jegyzet

1. Eperjessy Kálmán: József Attila a makói diák (Egykori osztályfőnökének visszaemlékezése). Csongrádmegyei Füzetek 11. sz. (1955).
2. Lásd a jelen kiadványban Benda Kálmán akadémikus előadását a 11., valamint Eperjessy Kálmán tudományos munkásságának bibliográfiáját a 38. oldalon.
3. Bereczki Sándor: A Tanárképző Főiskola 100 éves története (1873–1973). A Szegedi Tanárképző Főiskola centenáriumi évkönyve. Szeged, 1973. 28. és 33. o.
4. Lásd Huszka László ny. főiskolai docens előadását, amely az 1993. február 11-i megemlékezésen hangzott el. Lásd még: Huszka László: Történelem szakos tanárképzésünk száz éve (1873–1973). A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1974/I. 471–493. o.

Huszka László

Szeretett professzorunk

Kedves Hölgyeim és Uraim!

A megtisztelő fölkérésnek eleget tenni szándékozván érhető elfogódottság érzése vesz rajtam erőt, amikor szeretett volt professzorunk, Dr. Eperjessy Kálmán tanárunk születése százéves évfordulóján Önökhöz szólnom lehetséges.

Fölosztván egymás között a visszaemlékezés témáit – szakavatott, akadémikusi méltatását hallhattuk annak a gazdag és úttörő tudományos munkásságnak, ami professzorunk nevéhez fűződik. Az én föladatom most az, hogy összegezni próbáljam a tudományos tevékenységén túlmenő munkásságát, amit harminc éven át mint a főiskola tanára, s néhány éven át mint annak igazgatója is kifejtett.

Úgy gondolom, hogy a szép számmal jelenlévő főiskolai hallgatók számára nem lesz fölösleges ismertetnem azt az intézményt, aminek 1928-tól 1957-ben történt kényzsernyugdíjazásáig rendes tanára, 1945. július 25-től 1949. február 1-ig igazgatója volt professzorunk. Azt a hosszú küzdelmet, ami az 1928-ban Szegeden létrehozott Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola előző életét részletezné – jelenleg – mellőzhetőnek tartom. Elég legyen ebből annyi, hogy az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter, Gróf Klebelsberg Kunó, egyszersem Szeged városának országgyűlési képviselője is, Szegednek és a Szegedre Kolozsvárról áttelepített Ferenc József Tudományegyetemnek kedvezett akkor, amikor az eddig Budapesten működő két intézményt, az Erzsébet Nőiskolát és a budai Pedagógiumot egyesítette –, és Szegeden létrehozta az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolát 1928-ban. Ezzel az intézkedésével pontot tett annak az évtizedes vitának végére, amelynek fő témája volt, hogy egyetemi képzéssel vagy főiskolai képzéssel szerezzenek tanári oklevelet a polgári iskolai tanárok. Ezt a kérdést egy huszárvágással úgy gondolta áthidalni, hogy a főiskolai képzést kiegészítendő, előírta, hogy a főiskola hallgatói kötelesek beiratkozni mint rendkívüli hallgatók a szegedi egyetem valamelyik karára, s ott heti 3–5 órai elfoglaltsággal egyetemi tanárok előadásait hallgatni, szemináriumi foglalkozásokon részt venni. Ezzel betekintést nyerhetnek a tudományos kutatómunkába, és szaktárgyi képzettségüket az egyetemen hallottakkal kibővívte készülhessenek föl jövőendő tanári munkájukra. Ez igények kielégítése szempontjából egyáltalán nem volt közömbös, hogy kikből állította össze a létrehozott egyesített főiskola tanári állományát. Klebelsberg Kunó előtt a kiválasztás fő szempontja a szakmai képzettség és feddhetetlen erkölcsi magatartás volt. Így pl. a kisdoktoriátusi fozozat birtoklása szinte magától értendő belépőjegy volt egy-egy tanszéki státus elnyeréséhez.

Gondolom, az idősebb, jelenlévő kollégáim számára sokat mondanak a következő nevek: Dr. Jugovics Lajos, Dr. Galamb Sándor, Dr. Littke Aurél, Dr. Szökefalvi Nagy Gyula, Dr. Ábrahám Ambrus, Dr. Schilling Gábor, Dr. Gelei József, Dr. Horger Antal, Dr. Fröhlich Pál, Dr. Kogutowitz Károly, Dr. Moór Elemér, Dr. Somogyi

József, Dr. Frank János, Dr. Greguss Pál, Dr. Gál János, Szögi Endre, Dr. Eperjessy Kálmán főiskolai tanárok. Rajtuk kívül óraadó tanárokként besegítettek az egyes tanszékeken olyan nevek, mint Dr. Banner János, Dr. Csefkő Gyula, Dr. Juhász László, Dr. Tettamanti Béla, Dr. Révai József és a jelenlévő Dr. Szőkefalvi Nagy Béla stb., akikből idők folyamán többekből egyetemi tanárok, akadémikusok lettek.

Ezek előrebocsátása után rátérhetek Eperjessy Kálmán professzorunk pedagógusi tevékenységének ismertetésére. Legelőször is a gyökerekre kell rámutatnom, hiszen egy embernek, de főleg egy pedagógusnak, életében döntő fontosságú kérdés az, hogy mit visz a tarsolyában magával otthonról, volt iskoláiból, szülőföldjéről, munkahelyeiről, mielőtt egy nagyon igényes és felelősségteljes pedagógusképző intézménybe lép. Mint már hallottuk az előbbi előadásban, 1893. február 11-én Erdélyben, a Kis-Küküllő vármegyében lévő Erzsébetvárosban született. Az örmény származású édesapja az ottani állami népiskola igazgató-tanítója volt. Tehát már a szülői házban, otthonában magába szívta a pedagógus magatartást meghatározó légkört. Édesanyja, a székely származású Papp Rebeka, Somogyom községbeli földbirtokos lánya. Tőle örökölhette szeretetreméltó, kiegyensúlyozott, remek humorát, tapintatos úri magatartását és sokszor tapasztalható, önmagát is kifigurázó ironikus stílusát. Elemi iskoláit, az első gimnáziumot Erzsébetvárosban, a többi gimnáziumi osztályát a székelyudvarhelyi katolikus főgimnáziumban végezte, kitüntetéses bizonyítvánnyal. *Orbán Balázs* „A székelyföld leírása” című munkája I. kötetének 50. lapján így írja le az iskola környezetét: „*Székelyudvarhelyet a Nagy-Küküllő körül-folyja, s a város fölé emelkedő Szent Mihály hegyen díszes katolikus templom, esperesi lak, növende (seminarium) és a 8 osztályos főgimnázium fejerre meszelt, vidor küllemű épülete áll.*” Erdély iránti vonzalma e körülményekkel magyarázható, hogy magyar történelmi előadásai alkalmával olyan megkülönböztetett melegséggel adta elő mondanivalóját.

E kedvező előzmények birtokában mint eminens diák kerülhetett be a tudós tanárokat képző budapesti Eötvös Kollégiumba, és lett a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarának latin–történelem szakos hallgatója, ahol is két és fél évi egyetemi tanulmányai az 1914-ben kitört világháború miatt félbeszakadván, katonai szolgálatba lépett. Egy 1940-ből származó önéletrajzában erről így emlékezett meg: „Tűzharcos vagyok. Mint az első bosnyák gyalogezred tartalékos főhadnagya szereltem le. 23 hónapig voltam tűzvonalban. 1935. március 1-jén a Kormányzó Úr átlagot meghaladó háborús érdemeim elismeréséül gyalogsági századossá nevezett ki.”¹ Jelentős katonai kitüntetés birtokosa.

Professzorunk világháborús katonai szolgálatára vonatkozókat azért ismertettem, mert amikor történelmi előadásai alkalmával ezen eseményekről beszélt, mondanivalóján érződött a háború borzalmait átélő embernek személyes tapasztalata, az

idegen érdekekért kiontott drága magyar véráldozat hiábavalósága, de ugyanakkor a katonai erényeknek még az ellenségre vonatkozó tárgyilagos értékelése.

Félbeszakadt egyetemi tanulmányait csak a háború befejezése után folytathatta, s 1918 június–augusztusában tartott katonai félév után, a proletárdiktatúra és a román megszállás miatt tanári oklevelét csak 1920. május 25-én kaphatta kézhez. Ennek ellenére már 1919 januárjában Makóra kinevezték az ottani állami főgimnáziumba előbb helyettes, majd 1920 decemberében rendes tanárnak, ahol is 1927 szeptemberéig tanított. Világnézetére jelentős hatással volt az akkori tanári testület fölvilágosított gondolkodása. Szóbeli közlésből tudom, hogy klasszikus műveltségük birtokában óráközi szünetekben a tanári szobában latin nyelven folyt a beszélgetés.² Közismert, hogy József Attilának két éven át osztályfőnöke volt, akiről maga a költő is megemlékezett mély humanizmusa és megértő pártfogása miatt. A makói közélet neves ismerője, *Sajtos Gyula* „József Attila Makón” című művében professzorunkról így emlékezik meg: „*Dr. Eperjessy Kálmánt már családi kapcsolatai révén is, apósa, Bittó Gyula, a Nagy György-féle Köztársasági Párt egyik alapító tagja lévén, a baloldali értelmiségiek közé sorolták.*”³

1927 szeptembertől 1928 októberig a bécsi Collegium Hungaricumban mint állami ösztöndíjas településtörténeti kutatásokat folytatott a bécsi állami levéltárakban. Doktori fokozatát magyar történelemből, középkorból és filozófiából 1922. március 4-én nyerte el, s 1929. október 24-én a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen *Magyarország történelmi földrajza* tárgy körből magántanárrá habilitáltak, s ezt a VKM 1938 júliusában *Magyarország település- és népiségtörténetére* terjesztette ki. 1939. március 1-jén a tudományos irodalom művelése és a felsőbboktatás terén szerzett érdemei elismeréséül az egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki. Nyelvismerete a szaktanári latin nyelven kívül a német (mint az előbb hallottuk, nem is akármilyen német nyelv!), román, szerb, eléggé jól művelte a francia és olasz nyelveket is. Megnyílt tehát előtte a többnyelvű irodalom sok-sok forrása eredetiben.

Kedves Hallgatóim!

Íme ilyen előzmények birtokában a tarsolyában foglalhatta el 1928 őszén új munkahelyét, s vállalhatta el a fiatal tanármenzedekek felelősségteljes oktatását-nevelését. 1945-ig egymagának kellett tanítania a magyar és az egyetemes történelmet, a bevezetés a történelembé, valamint a történelemtudomány segédtudományai című kollégiumokat, az alkotmánytani és jogi ismeretek című tárgy oktatását, s a nem történelem szakos összes főiskolai hallgatóságnak közigazdaságtan tanítását. Mint egyetemi magántanárnak, órái voltak az egyetemen is, félévenként változó óraszámmal más-más tárgykörből. Mivel a főiskolai történész hallgatók körülbelül nyolcvan százalékban a tanító- illetve tanítónőképzőkből kerültek főiskolánkra, ahol latin nyelvet nem tanítottak, ennek pótlása céljából szükségesnek tartotta, hogy ezt a hiányt itt, a főiskolán némileg pótolhassák. E szándéka megvalósításában professzorunk segítségére volt egy kiváló nyelvteljes fiatal nyelvtanár, Dr. Juhász László („Lacus” – a diákok becenevéen). Nyelvismerete legendás volt: latin, görög, német,

angol, francia, olasz. Családi információim szerint mintegy tizenhét nyelven olvasási szinten bírta a nyelveket. Sajnos, csak óraadói státusban tudták őt foglalkoztatni az akkori gazdasági helyzet következtében. (Csak zárójelben jegyezhetem meg, hogy 1945 után se juthatott kedvezőbb helyzetbe, aminek következtében tragikusan fejezte be életét – fölakasztotta magát.) Professzorunknak a történelemtanítás során előforduló latin kifejezések (*Pragmatica Sanctio, neoaquistica commissio* stb.) helyes kiejtésén túl az is szándékában volt, hogy a hallgatók közt többen voltak gimnáziumot, néhányan teológiát félbeszakító hallgatók, akik számára szívesen adott olyan kutatási témát, amiknek kidolgozásához a latin nyelv jobb tudása nélkülözhetetlen volt. Ezekből aztán kitűnő szakdolgozatok, esetleges egyetemi továbbtanulásukkor disszertációk keletkeztek.

Az 1930-as években, annak második felében egyre növekedett a hallgatói létszám. 1935. szeptember 9-én az Igazgató Tanácshoz beadvánnyal fordult. Idézem: *„Az a körülmény, hogy a hallgatók száma évfolyamonként 50-60 fő, a tanár számára fokozott munkát, többek között a gyakorlatokon kívül félévenként legalább 400-500 kötelező kollokvium (alapszakvizsga) tartását jelenti. Ilyen megterhelés mellett lehetetlen az eddigi különösen jól bevált egyéni foglalkozás: A tanszék egyetlen kinevezett tanára eddigi tevékenységét csak abban az esetben folytathatja, ha a melléje beosztott díjtalan gyakornok segítségére lenne a gyakorlatok tartásában, illetve a szemináriumi munkába való bevezetésben, valamint a több ezer kötetes könyvtár kezelésében.”* A VKM 1936 szeptemberétől engedélyezte díjtalan gyakornok alkalmazását, aki ezért a munkáért semmi fizetést nem kapott, hanem csak egy 50 %-os kedvezményre jogosító vasúti igazolványt. E státust a tanítóképző-intézeti tanárjelöltekkel (Apponyi Kollégium), hallgatóival töltötték be, s megfizetésüknek véve munkakörüket, becsülettel segítették a tanszéki munkát. Státusbővítésre 1945-ig azonban nem került sor. Csak csodálattal említhetem meg azt, hogy a tanszék birtokában lévő szemináriumi és szakdolgozatokat böngészgetve tapasztalhattam a lelkiismeretes tanári javítgatás sziszifuszi munkáját, a megjegyzéseket. Munkastílusára jellemző volt, hogy vizsgáink alkalmával feleleteinket hallgatva közben javítgatta a dolgozatokat. Ezt látva a diák, azt a hírt terjesztette professzorunkról, hogy oda se figyel, mit mondunk, s egyik-másik rafinált felelő megkísérelte, hogy ugyanazt elkezdte, amit már előzőleg elmondott témájáról. Ilyenkor aztán rápirított az illetőre: „No, no, kérem! Ezt már egyszer hallottam!”. Egyébként nála vizsgázni más tanárokkal összehasonlítva jó érzés volt. Ilyenkor rendkívülien nyugodt és emberien megértő volt a vizsgázóval szemben. Sohasem engedett meg magának indulatos kitérőseket. Nem törekedett a „rettegett tanár” kétes hírére. Igyekezt tanítványait egyénileg megismerni és kezelni. „Igazi úri ember volt” – írta nekem egyik volt tanítványa és díjtalan gyakornokként munkatársa. A hallgatóknak titokban szobájába becsémpészett virággal fejezték ki tiszteletüket iránta. Janzsó néni, a takarító néni révén az asztalán lévő friss virágból jutott vigasztalásul azoknak a pityergő vizsgázónőknek, akik nem a legkedvezőbb tételt húzták ki. Ilyenkor mit tehet egy férfi a síró nővel szemben? „Kedves kisasszony, vegyen ki egy

szál virágot a vázából!” Ez volt Eperjessy Kálmán professzor népszerűségének oka és magyarázata! Annyira ismerte hallgatóit, hogy egyik esetben három hónapig tartó betegsége után vizsgázott nála egyik tanítványa. Tudatosan nem kérdezte tőle azt az anyagot, amiről tudta, hogy távolléte miatt nem jegyzetelhetette az előadását. Abban az időben ugyanis nem voltak kész jegyzetek, mindenkinek a saját jegyzetelése alapján kellett fölkészülnie a tanár előadásán hallottakból. Édesapja példája lebegetett a szeme előtt, amikor a fiatalság túlzott követeléseivel szemben, ha kellett, tudott „nem”-et is mondani. Mint a Botond Bajtársi Egyesület egyik vezetője is, együtt élt a fiatalokkal, s nem az egyéni érdeke, hanem a jövőendő tanármenzedekek nevelése lebegett a szeme előtt. Nemes humanizmusa alapján nem tett különbséget hallgatói vallási, faji különbsége között. Egyetlen zsinórmérték volt nála, az egészséges szelekció által főiskolánkra került hallgatóknak minél alaposabb szakmai fölkészítése, hogy aztán nyugodtan bizhassa rá hazánk a polgári iskola diákságának oktató-nevelő munkáját. Ezt a demokratikus szellemet hagyományozta tanszékére, amit féltve őrzött kincsként a mai napig, talán más tanszékek irigyelhetnek is tőlünk.

1944-től 1946-ig főiskolánk épületébe orosz katonákat telepítettek be. A berendezéseket részben a Hősök Kapuja melletti Tanítói Internátusba, részben Sopronba menekítették. A tanárok közül csak néhányan maradtak Szegeden. 1944. november 3-án kilenc hallgatóval indult meg újra a munka. 1945. január 23-án, a II. félévben előbb harminc, az év végére száznégy fővel. 1945. március 1-jén hazaérkezett Eperjessy Kálmán és Juhász László. Az itthon maradt Mester János pedagógiai professzor 1945. július 4-én mint a főiskola nesztorát, Eperjessy Kálmánt javasolta az igazgatói tisztségre.

A VKM július 20-án e javaslatot jóvá is hagyta.⁴ Így lépett azután Dr. Kesselyák Adorján helyébe professzorunk a tanszékvezetői munkája mellett. Óriási teher nehezedett a vállára: összeszedni az elhurcolt, elköltöztetett iskolai berendezéseket, megszervezni a tantestületet, valamint a megváltozott történelmi helyzethez igazodó oktatási-nevelési, tantervi kérdéseket.

Tisztségének átvételekor önmaga és a Főiskola előtt álló föladatokat így jelölte meg: *„Programom a főiskola hagyományainak becsülete és hű szolgálata, érdekeinek oltalmazása és értékeinek a demokratikus Magyarország számára való minél teljesebb gyümölcsösztetése”*.⁵ Abban az időben bizonytalan volt a főiskolai tanárképzés föladata is, hiszen mind az alsó tagozat, mind a felső tagozat számára akartak pedagógusokat képezni, míg végre ez a kérdés is tisztázódott. A Köznevelési Tanács reformtervezetének 1946. július 10-i vitáján Eperjessy Kálmán főiskolai igazgató így foglalta össze a tanári testület álláspontját: *„Nem tudjuk, mi lesz a főiskola sorsa a nevelőképzés küszöbön álló reformja során. Amennyiben a készülõ reform tanulmányi rendünket érinteni fogja, az legyen a kötelességünk, hogy a hét és fél évtizedes tanárképzésünket megbecsült hagyományait és országosan elismert értékeit maradéktalanul átvigyük az új szervezetbe.”*⁶

A politikai rendszerváltozás következtében az igazgatói tisztet 1949. február 10-én Dr. Agoston György vette át. Eperjessy Kálmánt 1956 eseményei során a Forra-

dalmi Bizottság elnökévé választották. A forradalom leverése után őt kényszer-nyugdíjba küldték.

Itt egy kissé meg kell állnom. Professzorunk eddigi életében is bizonyosságát nyújtotta erős lelkületének, amivel a sorscsapásokat elviselte. Csak utalok arra az eseményre, hogy amikor 1941 tavaszán a Délvidék visszacsatolása történt, Szeged városában érezhette meg e hadi eseményt, hogy egy jugoszláv repülőgép beröpült a város fölé. Két bombájának egyike történetesen éppen professzorunk Liliom utcai házat tette tönkre. A későbbiekben előbb felesége halt meg. Nóra lányát állásából elbocsátották. Akkori találkozásunkkor így vigasztalta magát: „Legalább lesz egy állandó jó helyesírású gépiróm, aki a tanulmányaimat legépeli.” De a nyugdíjba kényszerítése után, karácsony előtt egy – szerintem – megrázó eseménynek lehettem véletlenül szemtanúja. Mivel a lakásom közel volt a Nagyállomáshoz, a postámat az ottani postai hivatalban szoktam földadni. Kivel találkoztam a Bem utcával szemben lévő ABC előtt, kopottas téli kabátban a hidegben toporogni néhány karácsonyfa mellett, mint szeretett professzorunkkal. Kérdeztem tőle, mi a helyzet? „Hát a lakásom udvarán lévő fenyőfákat vágtam ki, hogy jusson tüzelőre a lakásunkban.” Tudtam pedig, mit jelentett számára ez a kis fenyőfás udvar, szeretett Erdélyére emlékeztette őt. Elgondolhatják, hogy a tehetetlenségtől összefacsarodott a szívem, pedig nem vagyok valami sírófajta ember, de a sírás környékezett engem, őt is... Itt mutatkozott meg az igaz hazaszeretete és a történettudomány iránti hűsége, mert megszakadulva későbbiekben a pedagógusi mindennapi robotmunka terhétől, erős lélekkel hozzáfogott az eddigi, részletekben föltárt kutatásainak összegezéséhez. Az akkori idők hatalmasainak, Döbrögeinek mint egy – bocsánat a kifejezésért – *Ludas Matyija* háromszorosan vágott vissza azzal, hogy két alapvető tudományos munkájának kiadásával, és a Benda professzor úr említette sorozatos kiadványok megjelentetésével utat mutatott a helytörténeti kutatás tudományos módszerének ismertetésével, a történelemkutatás fehér foltjainak megjelölésével. Kiheverve a személyét erő sérelmek sebeit, élénk levelezéssel segítette volt tanítványait, kutatásaik bírálatával. Gazdag levelezése ennek bizonyítéka, amit – gondolom – családja féltő kincsként őrizget családi levéltárukban.

Amikor 1973-ban főiskolánk főnállásának százéves évfordulóját ünnepeltük, félretéve megbántottságát, szíves-örömet elfogadta volt tanszékének meghívását és fölkérését, hogy ünnepséggünkön szőljön a volt és a ma tanítványaihoz.

Szívem szerint az egész beszédét lehetne idéznem, de nem akarok kedves hallgatóim türelmével visszaélni. Ezért csak röviden a következőket olvasom föl akkori beszédéből: „*A történelem a múlt politikája, a politika pedig a jelen történelme. A történelemszemléletet nem kapjuk készen, azt mindenkinek magának kell kialakítania. Ehhez szükséges a helyes falu- és városlátás is, mert a helytörténeti ismereteken keresztül vezet az út az országos történelem nagy kérdéseinek, onnan pedig az egyetemes fejlődés megismeréséhez. A tanár munkájának értéke a tanítványban mutatkozik meg. Szerénytelenség nélkül hivatkozhatok olyan, országosan ismert nevekre, akik e tanszékről indultak el, mint Vincze Sándor, Nagy Sándor, Gordos*

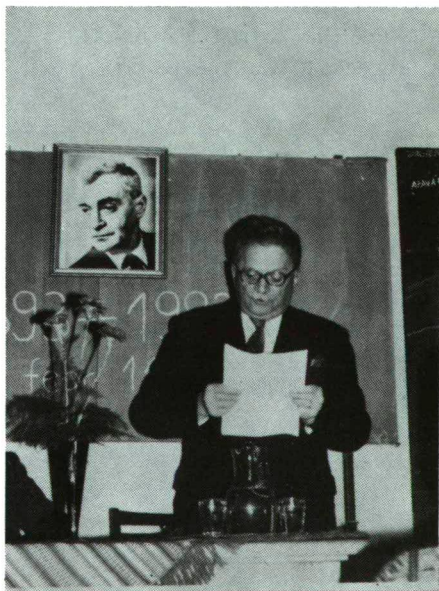
István egyetemi tanárok, Varga Károly, Molnár József, Tóth Béla, Veress Judit, Dénes Béla, Nagy István, Huszka László főiskolai tanárok. Egyéb munkaterületekről: Cserés Miklós, Simon Gyula, Lakat Károly, Illyés Lajos, Sáfrán Györgyi, a különböző tanítóképzőkben működő tanárok, itt Szegeden Veszprémi László és Bánfalvi József kandidátus-igazgatók. De sorolhatnám még a sort tovább is."

Kedves Hallgatóim!

Tudom, hogy az elhangzottak közel se merítették ki mindazt a mondanivalót, amit szeretett professzorunkról a visszaemlékezés ürügyén elmondhatnék. Az idő korlátozó ebben. Egy azonban bizonyos, hogy az ő közelségében lenni mindig vidámságot, megtiszteltetést jelentett számunkra, sohasem éreztünk részéről fölényességet, lekezelő modort.

Mindig az volt az érzésünk, hogy magához emelt bennünket, s minden tanítványában a jövő munkatársát látta. Jászándékú próbálkozásainkhoz készséggel járult hozzá még a tanítványok tanítványai problémáinál is. Tanári munkánkban az ő példája lebegett előttünk, hogy kiegyensúlyozott, harmonikus magatartással, egyéni gondjainkat az iskola küszöbén letéve egyedül az oktatás és nevelés példászerű megoldását tudassuk megvalósítani. Így lett professzorunk tanítása, példás embersége a tanárok tanítványai révén millió gyökerű, és élete a tanítványokban, azok neveltjeiben, az unokákban is halhatatlan.

Köszönöm!

Felhasznált irodalom

- 📖 Berczki Sándor: A Tanárképző Főiskola 100 éves története (1873–1973). A Szegedi Tanárképző Főiskola centenáriumi évkönyve Szeged, 1973. 5–77. o.
- 📖 Eperjessy Kálmán [= *Eperjessy*]: József Attila makói diákévei. (Egykori tanárának visszaemlékezései.) Makó, 1975.
- 📖 Huszka László Imre: Történelemszakos tanárképzésünk 100 éve (1873–1973). Szeged, 1974. Klly. 471–493. o.
- 📖 Simon Gyula: A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története. Bp. 1979.
- 📖 Özv. Ferenczy Istvánné, dr.Bánfalvi József, Süli Dezsőné, dr.Rakonczay Jánosné Petz Irén írásos és szóbeli visszaemlékezései.

Jegyzet

1. OL. VKM. K. 636. 140/1940. sz.
2. Kallós Gábor ny. főiskolai tanár közlése.
3. Eperjessy, 11.o.
4. Cs. m.L. Ig. Tanácsi jkv. 168/45.
5. Az 1945. július 12-i tanácsülés jkv.-éből.
6. 1946. július 10-i tanácsülési jkv.-éből.

Eperjessy Géza Köszöntő a Történettudományi Tanszék diákköre megalakulásának huszadik évfordulóján*

Szeretettel, tisztelettel és nem kevés megilletődöttséggel köszöntöm a húsz éves évfordulóját ünneplő szegedi történelmi tudományos diákkört, a legrégebb és legpatinásabb hazai tanárképző főiskola történelem tanszékének oly sok szép, jelentős tudományos eredményeket fölmutató diákkörét, amely ezen az évfordulón vette föl a tanszék alapító tanárának, Eperjessy Kálmánnak, édesapámnak nevét, aki mintegy három évtizeden keresztül vezette a főiskola történelem tanszékét. Nem az én tisztem Eperjessy Kálmán oktatói, tudósi, történetírói, pedagógusi tevékenységének méltatása. Ezt – közvetlen hatásában – nálam bizonyára jobban ismerik volt tanítványainak ezrei, s köztük mindenekelőtt Nagy István, kedves barátom és kollégám, a tanszék jelenlegi vezetője, aki meghatározó szeretettel és odaadó hűséggel őrzi és öregbíti volt tanárának az emlékét is.

Engedjék meg, hogy ezúttal inkább a szegedi tanárképző főiskoláról, ennek történelem tanszékéről emlékezzek, úgy is, ahogy az én emlékeimben él, aki ugyan nem voltam ezen főiskola növendéke, de akit mégis oly sok érzelmi szál köt össze ezzel a hazai kulturális életben oly fontos szerepet játszott és játszó intézménnyel.

Talán egyike vagyok azoknak e teremben, aki a legrégebben találkozott a főiskolával. Pszichológusoktól, de még inkább íróktól tudjuk, s kivált Marcel Proust nagyszerű regényfolyama döbentett sokunkat arra, hogy az ízek s – tegyem hozzá – az illatok mozgatják meg legjobban emlékezetünk legmélyebb rétegeit. Ha az egykori Boldogasszony sugárúti épület első emeletén lévő történelem tanszékre gondolok, nemcsak a régi könyvespolcokat látom magam előtt, hanem még ma is az orromban érzem azt a sajátos illatot, amelyet a könyvek, a bútorok, az olajzott padló, az egész atmoszféra árasztott, s amit az olykor oda látogató kisgyerek magába szívott. Magam előtt látom azt a fehér köpenyes fiatalembert is, aki – azóta tudom – fizetés nélküli gyakornokként rakosgatta a könyveket, talán Magner Ferenc volt, később Magyarország első pozsonyi főkonzulja, s a Felvidékről kitelepített magyar pedagógusok kormánybiztosa, jelenleg a washingtoni egyetem professzora, s aki néhány hónappal ezelőtt hazalátogatva Eperjessy Kálmán helyett csupán fiával találkozhatott, aki az ő emlékeiben még rövid nadrágos kislíuként élt, ma pedig az ötvenes éveinek végén járó tanára a szegedi főiskola budapesti testvérintézményének.

A későbbi emlékek már sokkal határozottabbak. Nagyobb diákként is megfordultam ama falak között, s a történelem tanszék könyvtárából kaptam kölcsön például.

* Az alábbiakban Eperjessy Géza 1985. október 25-én elhangzott köszöntőjét közöljük.

a népi írók műveit, a börtönbüntetést szenvedett Féjaét, Kovács Imrét, köztük betiltott könyveket is, amelyek e könyvtárban megvoltak, s persze a legjelentősebbeket, Németh Lászlót és Illyést is főként itt ismerhettem meg. Azt is jól tudtam, hogy a sugáruiti épület alagsorában volt a Botond Bajtársi Egyesület helyisége, ahol a háború éveiben a moszkvai és az angol rádiót hallgatták a diákok, köztük kommunisták is, mint például a hányatott sorsú Végh Joachim, aki a felszabadulás után e tanszék tanára lett. A Botond Bajtársi Egyesület meghívott előadói között szerepelt Veres Péter vagy Erdei Ferenc, utóbbi a tanszék vezetőjének és egyben a bajtársi egyesület egyik első művét, Makó város társadalomrajzát Eperjessy Kálmán adta ki a *Csanádvármegyei Könyvtárban*.

A mai diák talán meglepődve veszi mindezt tudomásul. A Turul egyesületben a moszkvai rádiót hallgatták a háború éveit alatti diákok? Ne csodálkozzanak ezen, fiatal barátaim! A Turul égisze alatt létesült annak idején a Bolyai kollégium is, amely utóbb Györffy István nevére vette föl. A Györffy kollégium szerepét a népi demokratikus átalakulásban, a földosztásban, a népi kollégiumi mozgalom létrehozásában bizonyára minden mai történelem szakos hallgató jól ismeri.

Hogy mindezt jobban megérthessék, válaszolni kell arra a kérdésre, kik közül kerültek ki a hajdani szegedi főiskola hallgatói. Meggyőződésem, hogy a szegedi polgári iskolai tanárképző főiskola 20. századi művelődéstörténetünk egyik legdemokratikusabb intézménye volt, mind a társadalmi mobilitás, mind az értékek kiválasztásának tekintetében. Az értelmes parasztyerek ugyanis 5-6 elemi iskolai osztály elvégzése után tanítójának ösztönzésére s szüleinek nem csekély erőfeszítésével polgári iskolába iratkozhatott. Ha ott is kitűnt, újabb nem kis erőfeszítéssel és rábeszéléssel tanítóképzőbe iratkozott, s néptanítói oklevelet szerzett. Nos, az előbbiekből kerültek ki a főiskola *férfi* hallgatói, akkor, amikor az egyetemek bölcsészkaraira az elégségesek is bekerülhettek. Ismétlem, elsősorban a férfi hallgatóknál érvényesült ez a demokratikus kiválasztódás, a nők között sokkal több kispolgári, polgári s egyéb elem is akadt, és nem kevés apáca is volt. S a legkiválóbb férfihallgatók számára volt még egy újabb szűrő. Azok, akik a négyéves és három (pl. magyar-történelem-énekzene) szakos főiskolát elvégezték, ott volt még egy további lépcső, a kétéves Apponyi kollégium. ennek elvégzése után tanítóképző intézeti tanári diplomát szereztek, és bölcsészdoktorátust nyerhettek. Ezek közül került ki az akkori magyar pedagógus társadalom krémje. Hogy csupán egy-két nevet említsek – persze a volt történelem szakosok közül – például Kelemen László, a kitűnő pszichológia professzor, vagy Nagy Sándor, a kiváló didaktikus, az ELTE professzora, vagy Simon Gyula, a Pedagógiai Társaság főtitikára és mások.

A felszabadulás utáni főiskola történetét már kevésbé ismerem, hiszen Budapestre kerültem diáknak, s csak vendégként fordultam meg egyre ritkábban s egyre rövidebb időre Szegeden. A nagymúltú szegedi tanárképző főiskola volt sokáig az egyetlen ilyen intézmény hazánkban, majd 1948 után Budapesten és másutt is létesültek úgynevezett pedagógiai főiskolák, s köztük a szegedi is mint ilyen, folytatta munkáját. Hogy milyen tudományos tevékenység folyt és folyik a szegedi főiskola törté-

nelem tanszékén, azt többek között a tudományos diákkör két évtizedes évfordulóján elhangzó előadások, s még hangsúlyozottabban a szombati tudományos ülészakon elhangzó referátumok illusztrálják, amelyeknek előadói között neves főiskolai oktatókat, levéltárosokat, muzeológusokat találhatunk, akik többek között olyan helytörténeti tárgyú kutatásaikról számolnak be, amelyet annak idején a húszas évek végén Szegedre telepített tanárképző főiskola történelem tanszékén alapoztak meg a délal-földi régióban, s talán – bátran mondhatjuk – országos viszonylatban is.

Marjanucz László

Az Eperjessy Kálmán Tudományos Diákkör megalakulása, célkitűzései

Tanszékünkön 1965-ben alakult meg a Tudományos Diákkör. Alapvető célja, funkciója kapcsolódik névadónk, Eperjessy Kálmán által megteremtett hagyományhoz: a tudós tanárképzés ideáljához. Eredetileg szakköri pályamunkákban adtak számot a legtehetségesebb diákok elméleti és kutatásmethodikai felkészültségükről. Ezek a professzor kutatási témájához kapcsolódó dolgozatok még elsősorban a szakirodalom minél teljesebb és szakszerűbb feltárását jelentették, mivel a hallgatók önálló levéltári kutatására akkoriban nem volt lehetőség. Igényes témaválasztásuk, szakszerű forráselemzésük alapján azonban ezek a munkák hivatkozott forrásai lettek későbbi tanulmányoknak. Ennek a gyakorlatnak köszönhető, hogy a korábbi tudományos igényességű helytörténeti és szakdolgozatok megírásának szakmai, methodikai követelményeit sikerült átmeneti a későbbi tudományos diákkör munkájába.

A régi szakkörökben dolgozó hallgatókat tudatosan választották ki a tanszék tanárai. Csak az arra alkalmas diákok jöhettek számításba, mert a kör lényegében a szakmailag kiváló hallgatók képzésének a színtere volt. Magában egyesítette az egyetemi speciális kollégiumok szakmai, tudományos felkészítő feladatait és a későbbi diákkör tartalmi, módszertani törekvéseit.

Tanszékünk diákkörének tudományos alapjait, szervezeti kereteit ezek a régi szakkörök adták azzal a különbséggel, hogy az új teamek szakmai követelményeit már az önkéntesség alapján szerveződő diákköri mozgalom lehetőségei is meghatározták. A tudatos tanári választásra építő tagtoborzás kiegészült az önkéntes csatlakozás lehetőségével olyan körülmények között, amikor a mozgalom vonzó céljait elfogadó diákokat már nemcsak szükséges kutatásmethodikai felkészültség megfelelő fokára kellett elvezetni, hanem képessé kellett őket tenni egyéni kutatásokon alapuló dolgozatok elkészítésére. Az önkéntesség, bár feltételezte az önismeretet, teljesen mégsem tudta korlátok közé szorítani a megalapozatlan egyéni ambíciókat. Abban,

hogy végül is tanszékünk diákköre hosszú éveken keresztül a főiskola legeredményesebb önképzőkörének számított és számít ma is, szerepet játszott, hogy ragaszkodtunk a korábbi hagyományokhoz, hogy sikerült a kialakult követelmények tartalmi megújítása.

Erre azért volt szükség, mert a diákkör végső soron a tanszék harmadik, az érdeklődő hallgatók által önként vállalt képzési, oktatási formája. A követelményekben megnyilvánuló tartalmi kontinuitáson kívül megőriztük az egykori szakkörök által teremtett tradíciót, hogy tudniillik lehetőség szerint helytörténeti alap kutatásokat végeztünk. Ugyanakkor a diákkört létrehozó új alapelv szakmai kihívásaihoz igazodott a szervezeti felépítés. A tanár személyéhez, illetve kutatási témájához való egyéni csatlakozás mellett új lehetőségként jelentkezett az önálló hallgatói témaválasztás, a személyes érdeklődésen alapuló kutatási kezdeményezés, amellyel maga a diák kereste meg a szakmailag kompetens szekció vezető-tanárat.

Diákkörünk eredményességének titka éppen itt keresendő, hogy a „bejárattott” témakörök mellett új területeket, új megközelítési módokat, kutatói eljárásokat is felvállalt.

Tanszékünk tudományos diákköri tevékenysége nem változott abból a szempontból, hogy döntően most is már kimunkált témakörök, kutatási irányok tanszéki képviselője köré szerveződik egy-egy szekció munkaközössége. Tudományos eredményeink megalapozásában, a tanszék folyamatosan jó hírnevéért sokat tett a díjnyertes pályamunkák sorozatát produkáló helytörténeti és történeti demográfiai szekció *Kováts Zoltán*, a kortörténeti szekció *Nagy István*, a középkori magyar történeti szekció *Szegfű László* és a kelet-európai művelődéstörténeti szekció *Bezdán Sándor* vezetése alatt.

Az 1985-ig kimutatott statisztikai adatok szerint 72 bemutatott dolgozat, 17 különdíj, 51 helyezés jelzi a diákköri munka színvonalát. Mindez csak úgy volt lehetséges, hogy a témavezető tanárok és diákjaik között valóságos munkatársi kapcsolat alakult ki elsősorban kutatásmódszertani egyeztetések, forrásértelmezések területén.

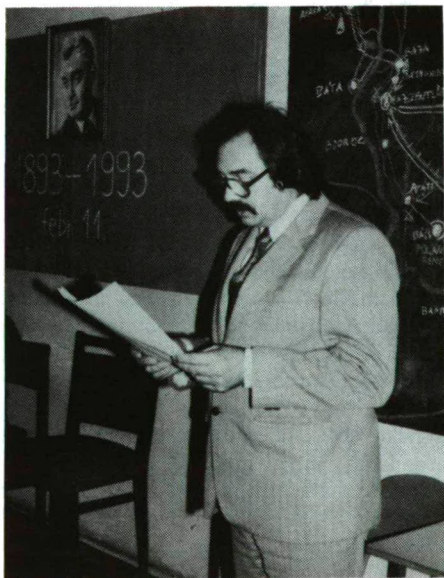
Fontos aláhúzni, hogy a tanszéki vezetés régi és napjainkban is érvényes felfogása az, hogy a diákkör irányítása a tartalmi feltételek biztosításán, a tanárok szakmai felkészítésén keresztül jusson kifejezésre. Az oktatói gárda részbeni megújulásából adódóan újabb szekciókezdemények jöttek létre, mintegy igazolva az eddigi tapasztalatokat, hogy tudniillik főként „hozott”, tudományosan már megalapozott tanári, kutatói tevékenységre települ a diákköri mozgalom.

Változatlan cél mozgatja az újabb szekciók erőfeszítéseit is: hosszas forrásfeltáró, oktatómunka révén: valós értékű, önállóan kimunkált tudományos eredményhez segíteni a hallgatót. Mivel a vizsgálandó területek – a tanárok kialakult tudományos profilja miatt – általában adottak, s ezek, érthető forrástani adottságai révén, inkább helytörténeti irányultságúak mindkét oldalról (a témában jártas tanár, s a munka tudományos jellegét garantáló források oldaláról is), biztosítva van a színvonalas, önálló munkavégzés. A még magasabb színvonal igazából akkor valósulna meg, ha a szekciót irányító tanárok ugyanolyan eséllyel válogathatnák ki az érdeklődő,

tehetséges hallgatókat, amelyen eséllyel ők pályázhatnak az önkéntes oktatási forma tagságáért.

Jelenleg két új diákköri szekció bontogatja szárnyait. Egyik a polgári modernizáció helyi körülményeivel, a demográfiai magatartás, a gazdasági tevékenység és életmód polgári irányú változásaival, a másik a magyar egyháztörténet feltáratlan kérdéseivel foglalkozik. De fellendülőben van tanszékünkön a hódoltság története regionális sajátosságainak kutatása és a magyarság tárgyi néprajzával foglalkozó tudományos tevékenység.

Szeretnénk a tanszék önképzőkori hagyományait minden egyes kutatócsoport szakmai evidenciájává tenni, hogy a tudományos diákkör valóban a tudós tanárképzés pótolhatatlan fóruma legyen. Úgy, ahogy névadónk, Eperjessy Kálmán ezt a szakkörében megvalósította.

Szegfű László

Gondolatok a helytörténészek képzéséről

Azt hiszem, ennél az ünnepélyes eseménynél jobb alkalmat keresve sem találhatnék annak bejelentésére, hogy kiváló elődünk, Eperjessy Kálmán tanár úr, akinek ma üljük születése századik évnapját, milyen elképzeléseket, terveket ébresztett e megemlékezésre készülve tanszéki kollektívánkban.

A történettudomány – mint köztudott – idő és tér alapján különíthető el résztudományokra. Az időt, mint tudományunk legalapvetőbb periodizációs rendszerező elvét, most nem érintve, csupán a tér meghatározó szerepére térnék ki. Teszem ezt pedig azért, hogy érzékeltessem azt a nem kis űrt, amely oktatási rendszerünkben fellelhető, s amelynek betöltéséhez szerény tehetségünk szerint hozzá szeretnénk járulni, ha többel nem lehet, hát a figyelem felkeltésével, ha lehetséges, az érdemi munka megkezdésével is.

A történelem tér szerint elkülöníthető résztudományai az egyetemes (vagy világ-), a honi és a helytörténet. Bár nem lenne szabad ennek így lennie, mégis való, hogy e felosztás egyben értékrendet is kifejez. Ha szertenézünk e hazában, láthatjuk, hogy minden felsőoktatási intézményben, ahol a tudományos diszciplínák között a történelem is előfordul, ott vannak a világtörténet és a honi – esetünkben magyar – történet művelésére szervezett tanszékek, de sehol nem található a regionális vagy a helytörténet kutatását és oktatását célul kitűző szervezeti egységet.

Természetesen a helytörténet – kissé a perifériára szorítva – kisebb-nagyobb óraszámokban, egy-két szemeszteren át, kötelező vagy választható jelleggel felbukkan valamennyi említett intézményben, de ennél többre sehol nem futja. Pedig a probléma nem mai keletű, már évszázada felhívta *Tagányi Károly* a figyelmet arra, hogy a Pesty–Frankl féle tervvel szemben (amely gyakorlatilag a területi történeti tudományok minden terén alaposan kiképzett – csak elméletileg létező – polihisztorokkal kívánta műveltetni) olyan szakember-gárdát kell kinevelni, amely módszer-tanilag felkészült, előképzettsége alapján kapcsolatteremtésre képes a régészekkel, levéltárosokkal, muzeológusokkal és minden más (földrajz, néprajz, zenetudomány nyelv- és irodalomtudomány stb.), a helytörténet írásánál nélkülözhetetlen szakterület szakembereivel, fel tudja ezek kutatásainak eredményét használni műve készítése során, nem esik az országos történet helyi illusztrálásának csapdájába, de a kutatói aprómunka elvégzésével, a helyi sajátosságok kimutatásával hozzájárul népünk történetének jobb megértéséhez. Nagyon pontosan körvonalazta a helytörténet művelőinek feladatát *Mályusz Elemér*, aki kénytelen volt megállapítani, hogy a hazai „monográfiákat, túlnyomórészt, módszeres iskolázottságon keresztül nem ment, vidéken élő autodidakta történetkedvelők írták”. Nem akarom megismételni azokat a gondolatokat, amelyeket ő gondosan felsorol – erre időm és terem sincsen –, de annyit

mindenképp hozzá kell fűznöm, hogy véleményem szerint ez a „módszeres iskolázás” a mai napig jámbor óhaj maradt. Pedig ma már mindenki világosan látja – Benda Kálmántól Kosáry Domokosig, Kristó Gyulától Szakály Ferencig, Glatz Ferenctől Lzsák Lajosig (és felsorolhatnám név szerint az egész történész társadalmat akár), amit már Mályusz felvetett: „a történetírás magas fejlettségét nem kis mértékben a módszeresen dolgozó részletkutatásoknak köszönheti”. Helytörténezszerket kell tehát képeznünk ápolva Mályusz Elemér, Eperjessy Kálmán, Szántó Imre és mások szellemi végrendeletét.

Sokan azzal hárítják el ezt a gondolatot, hogy elég csupán jó történészeket képeznünk, mert nincs külön metodikája a világ- a hazai és a helytörténet kutatásának. A jó történész ott, ahová a sors szeszélye sodorja, megtalálja a maga feladatkeretét, s ha abban elmélyülten dolgozik, végül jelentős sikereket könyvelhet el. Nem vitatva e tétel elméleti igazát, jegyzem meg, hogy a leggazdagabb államok sem képesek históriájuk legapróbb részleteinek kutatására teljes körben szakkutatókat alkalmazni. A mi helyzetünkben pedig ez teljes képtelenségnek tűnik. Ezért gondoljuk, hogy a jövő történelemtanárait, akik eljutnak a nagyvárosoktól a legeldugottabb tanyás településig is, kell felvéteznünk olyan kutatás-módszertani és szakirói alapokkal, amelyek birtokában ezeken az elhanyagolt vagy figyelembe sem vett területeken is olyan érdemi „aprómunkát” végezhetnek a tudomány fellendítése érdekében, amelyek építőkövek lehetnek, ha még oly aprók is, történetünk szilárd és impozáns építményének megalkotásakor. Am az ilyen munkához nem elég az általános képzés, alapos módszertani felkészítés szükséges az oklevél olvasástól az anyakönyvek elemzéséig, az egyes események felderítésétől a statisztikus feldolgozásokig stb. De nyitottak kell lennie az etnikai, viselettörténeti, néprajzi, folklór stb. jelenségekre is, azaz az élet egészére úgy, hogy ha maga nem is értője a kutatási területnek, fel tudja hívni az ilyen jelenségekre a szakértők figyelmét. Ugyanakkor képes legyen szakszerűen megfogalmazni kutatásait, eredményei mellé felsorakoztatni a rokon tudományok és gyűjtések konzekvenciáit is a megfelelő apparátussal esetleg adattárral is.

Hosszan lehetne még taglalni, hogy voltaképpen mi mindent kellene az e feladatok végzésére vállalkozó hallgatók „fejébe tölteni”, de nem e hozzászólás hivatott a részletezésre. Annyit kívánok csupán elmondani: tervezzük egy két éves „helytörténezszer” képzés, (úgynevezett) „minor szak” beindítását úgy, hogy a végzős hallgató „történezszer-helytörténezszer” diplomát kapjon. A képzés posztgraduális jellegű lenne, tehát a történelem szakot éppen végző hallgatóink felvevén azt további két éven át, nappali tagozatos hallgatóként heti 20-25 órában – végző összesítésben mintegy 1000-1100 órában – készülnének fel a helytörténet kutatására, eredményeik formába öntésére és oktatására is (hiszen az új tantervek a lokális történet számára is jelentős órakeretet biztosítanak). E szak hálótervének elkészítése, tantárgyainak összeválogatása, rendszerezése a közreműködésben számba vehető intézményekkel (levéltár, múzeum, könyvtárak stb.) folyó tárgyalás, majd a főhatósági engedélyek és támogatás megszerezése a közeli jövő feladata.

Természetesen nem zárkoznánk el a már végzett hallgatóink, tanár kollégáink továbbképzése elől sem. Mivel azonban e stúdium nagy és erősen koncentrált tananyagra épül, a levelező képzés jelenlegi formája helyett inkább a távoktatás módszerének bevezetésére gondolunk e képzési formában.

Távoli reményünk, de lehet, hogy az ún. „Szeged-Universitas” hullámverései nagyon is hamar lehetővé teszik, hogy erre a fent vázolt alapra építve életre hívjuk majd az ország első *Regionális és Helytörténeti Tanszékét*. Ha tervünk megvalósul, olyan méltó emléksokrot helyezhetünk el felülmúlhatatlan tanítónk és mesterünk, Eperjessy Kálmán professzor úr elé, amely soha el nem hervadva hirdeti emberi és tanári nagyságát.

Köszönöm szíves figyelmüket!

Tanítványai körében... 1932 (Eperjessy Kálmán az ülő tanárok között jobbról a második)

Akik nem tudtak eljönni...

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Történelmi Tanszékének
S z e g e d

Meghatódva vettem kézbe legkedvesebb volt professzorom arcképét.

Sajnos, elmenni nem tudtam a megemlékezésre, de elmondtam egy rózsafüzért és szeretettel gondoltam Rá.

Azt külön köszönöm, hogy engem is értesítettek, én 37–41-ig a Professor úr tanszékén könyvtáros voltam, Gyulavári Lacival. El nem tudom gondolni, 52. év távlatában ki emlékezett rám, de nagyon jól esett.

Még egyszer köszönöm, és az illetőnek szívélyes üdvözetemet küldve, a Történelmi Tanszékre mindig szívesen emlékezem.

*Dr. Csethe Miklósné
Solymosi Irma*

Pécs, 1993. febr. 20.

* * * *

*Dr. Szegfü László úrnak,
tanszékvezető főiskolai tanár
S z e g e d*

Kedves Barátom!

Hálásan köszönöm a dr. Eperjessy Kálmán professzor úr születési centenári-umára szóló megemlékezés meghívóját.

Magam is még a régi nemzedékek egyikeként a főiskolán hallgatója (1935–39), szemináriumának tagja voltam, majd az Apponyi kollégiumban (1939–41) mint történelem szakos „díjtalan főiskolai gyakornok” mellette dolgoztam, egyetemi előadásait is hallgattam. Előadásai jó részét sztenografáltam, majd Vida Zoltán hallgatótársammal kiadtuk hallgatóimnak. Sajnálom, hogy a háború és az utána következő évek viharaiiban ezeknek a munkáknak eddig nem akadtam nyomukra.

Ez idő alatt szakmai téren és emberileg is az átlagosnál erősebb kapcsolat-ot alakult ki Eperjessy professzor úrral. Később sajnos az élet engem más beosztásokba vezetett, de kapcsolattunk – bár ritkábbá vált – haláláig megmaradt. Az embertől, főleg – miután tudományos munkáit megismerhettem – a tudóstól igen sokat tanultam. Csupán disszertációm alakulásának figyelemmel kísérésére gondolok.

Sajnálom, hogy halála után – magam is mint a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola aranydiplomása, majd címzetes docense – már csak emlékezhetem tudósi és emberi egyéniségére.

Még egyszer megköszönve a meghívást, sajnálattal kell közölnöm, hogy az utóbbi években – sokféle betegségem miatt – az Alma Materrel meggyengült a kapcsolatomi, így a tanszékkel is. Legutóbb decemberben infarktus ért, ebből még ma is csak lábadozom. Írásomon is meglátszik.

A megemlékezésen – orvosaim tanácsára – nem vehetek részt. Kívánom azonban az ott jelen lévő előadóknak, történelem szakos kollégáimnak, főleg a hallgatóságnak, hogy erőt merítsenek a dr. Eperjessy Kálmán professzor úrra való történelmi megemlékezéséből.

Kartársi és szívélyes üdvözzettel
dr. Varjú Sándor

Sopron, 1993. február 4.

* * * *

A Tisztelt Emlékező Bizottságnak

S z e g e d

A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola

Történettudományi Tanszéke

Három kórház között ingázva – csak most értesültem drága Professzorunk megemlékezésének ünnepségeről. Nagyon szeretjük, s így tisztelő melegséggel öleljük meg gondolatban – immár csak – keresztjét. Érzésben ott állunk az összegyűlt volt tanítványok sorában. Mi is elhelyeztük a megemlékezést kifejező virágainkat. Fájdalom, hogy nem hallhatjuk a Történelmi Tanszék előadó termében mondott meleg szavakat, drága Professzorunk méltatását, értékelését, a jelen – volt ifjúságának – hallgatói között felsorakozottakkal együtt – kéz a kézben, lélekben visszazállva saját emlékünkbé is.

Nem felejtünk!

Ui. Kérem, ha bármilyen – esetleges hozzájárulást igénylő – emlékművet óhajt az Emlékező Bizottság az ünneplés után készíttetni, együttérző szívvel szeretnénk mi is adományozók lenni.

(Férjem súlyos amnéziás, én – miatta – idegileg nagyon beteg. Ezért a távolmaradásunk.)

Köszönjük a T. Emlékező Bizottság mindannyiunk nevében végzett felemelő munkáját.

Maradunk a régi hűséggel:
Dr. Várnagy Lászlóné Kiss Angyalka és férje,
az 1939 júniusában végzetek két tagja

Budapest, 1993. február 11.

Eperjessy Kálmán

A Csanádvármegyei Könyvtár megalakulása és működése 1926-1947*

Makói emlékeim között keresgéelve egy csoportkép került a kezembe. 1936-ban Péter és Pál napján készült a török időkben elpusztult ősi kopáncsi templom felszentelése alkalmából. *Gyenge Miklós*, az egyik makói napilap szerkesztőjének felvétele. Rajta vannak a képen: *Glattfelder Gyula* csanádi püspök, Fáy István főispán, *Tarnay Ivor*, Csanád megye alispánja, *Nikolszky Jenő*, Makó város polgármestere, *Csepregi Imre* prelátnak plébános, *Sopsich János* kanonok; fővárosi és vidéki kulturális egyesületek képviselői, köztük e sorok írója is a Magyar Történelmi Társulat képviselőjében, akkor már mint szegedi lakos.

Szép kiállítás volt a megye közönségétől e műemlék jellegű templom restaurálása. Nem csoda, hogy országos érdeklődés kísérte a romjaiból új életre kelt műemlék sorsát. Valami lenyűgöző hatása volt mindenkire, aki a közelébe került. Reám is. Érezniünk kellett a történelem leheletét. A mai Mezőkopáncs már az államalapításkor egyházashely volt. Olyan község, ahová István király törvénye értelmében tíz falu népe járt templomba. Vasárnapi piaca látogatott vásárhely volt. Rangos község volt azért is, mert nem messze esett a megye székhelyétől, Marosvártól, Csanád vezér ispáni várától és Gellért püspök székhelyétől. Közel volt a Maros folyóhoz is. A Gellért-legendában olvashatjuk, hogy a kereszténység szervezősekor ezen a vidéken is a falusi bírák tömegesen hajtották a népet a folyóba keresztelkedni.

A templomszentelés alkalmából a Csanádvármegyei Könyvtár szerkesztősége két egymásra következő számával is adózott a nagy eseménynek: *Szabó Imre* „Makó-mezőkopáncsi templomrom” és *Bálint Alajos* „A Makó-mezőkopáncsi középkori temető síremlékei”.

Egybeesett a ritka ünneppel a Csanádvármegyei Könyvtár fennállásának tizesztendő évfordulója. Önérzetesen írta akkor a sorozat szerkesztője a 31. füzethez mellékelt függelékben, hogy: „*Ma tíz esztendeje indítottam meg boldogult Barna János barátommal ezt a sorozatot azzal a céllal, hogy a Csanád vármegye múltjára vonatkozó anyagot összegyűjtjük, feldolgozzuk, vagy a feldolgozás számára előkészítsük. Hála a Gondviselésnek, hogy kezdeményezésünk nem maradt szalmaláng. Ha az induláskor bejelentett programot nem is valósítottuk meg teljes egé-*

* Eperjessy Kálmán itt közölt visszatekintése 1966-ban jelent meg *A Makói Múzeumi Baráti Kör Értesítőjében*.

szében, de dolgoztunk, és most a tíz éves évfordulón eredményekre hivatkozhatunk. Az idáig 30 kötetet tartalmazó Csanádvármegyei Könyvtár számottevő tényezője lett a magyar helytörténeti irodalomnak. A sorozatban megjelent munkák mindegyike tudományos értéket képvisel, amint azt a tárgyilagos kritika többszörösen megállapította. Örömmel tapasztaltuk, hogy a kezdeményezésünk a hazai törvényhatóságok tetszésével is találkozott, és egyesek hasonló kiadványsorozatot indítottak.”

A sorozat megindításának gondolata az enyém volt. A végrehajtásban *Barna János*, a helyi kereskedelmi iskola igazgatója is segédkezett, mint a Csanádvármegyei Könyvtár társszerkesztője. Sokszor elgondolkoztam, hogy vajon honnan vette az ösztönzést a budai Eötvös Kollégiumból az alföldi homokra került fiatal tanár egy ilyen vállalkozás megindításához. Megadja rá a feleletet a *Csanádi Kalendáriumban* (Makó, 1947) megjelent „Makó szellemi életének gyökerei” című közleményem. Eszerint Makó szellemi kibontakozásában megállapítható a folytonosság. E város nemcsak igazgatási és gazdasági funkciókat látott el a Maros alsó szakaszának területén, hanem kulturálisakat is. Vonzásterületére a szomszédos kultúrcentrumok: Arad, Szeged, Temesvár és Hódmezővásárhely hatósugarai nem értek el. Felölelte körülbelül annak a török időkben elpusztult 15 községnek a határát, amelyek Makó városba beolvadva, annak területét és lélekszámát megsokszorozták. Urbanizálódása során komoly szellemi tőkét gyűjtött e parasztváros. Szellemi birtokállománya nem pillanatnyi felbuzdulásból, és nem egy nemzedék munkájából tevődött össze. Benne van több egymásra következő nemzedék erőfeszítése.

Makó szellemi kibontakozása, amint azt Mezőkopáncs példája is illusztrálja, a tatárdúlástól rövid időre megszakítva, a török időkig felfelé haladó irányú volt. A törökjárás sem szakította meg végleg a város szellemi folytonosságát. A hódoltság alatt háromszor pusztult el és háromszor települt újjá. Miközben hajlékot adott egy új kultúrának: a reformációnak.

Az új hit prédikátorai Makón is a szellemi élet erős várává építik ki az iskolát, amelynek neveltjei: értelmes parasztok, élelmes kupecsek és iparospolgárok, meg tudnak birkózni a vezetők nélkül maradt város sorsintézésének feladataival. *Szőnyi Benjamin* hódmezővásárhelyi prédikátor jegyezte fel, hogy „már a XVIII. században működött Makón egy felsőbb iskola, amely a gyulaiénál is előbbrevaló volt. Rendszerint 20-30 tógátus ifjú tanult filozófiát és teológiát, akik a közeli vidék tanítói és prédikátorai lettek.” Ezt a felső iskolát tekinthetjük a kibontakozó szellemi élet Alma Mater-ének, amelynek szervezetére és hagyományaira épültek fel a következő századokban a város iskolái.

A XVIII. század Makó számára is a lassú megerősödés és felemelkedés kora volt. Új székházaikba költöznek a megszűnt és visszatérő intézmények. Felépül a megyeháza és a különböző felekezetek templomai. Majd a következő évszázadban a vagyonosodó polgárok klasszicizáló elemekkel, később empire stílusban készült hajlékai. A kibontakozó szellemi életnek egyik új órhelye volt a Hollósy Kornélia színház, 1835-ben *Szirbik Miklós* „Makó városának közönséges és az abban lévő

Reformata Eklézsiának különös leírása” címen megírja a város forrásértékű krónikáját. A lokálpatriotizmustól fűtött szellemi élet pezsgésének hű tükrői a különböző néven megjelenő, időnként megszűnő és újból feleledő heti- és napilapok. A millenium évében alakult és az első világháború után újjáéledt Csanádvármegyei Történelmi és Régészeti Társulat a vármegye és város történelmi emlékeinek számbavételét tűzte ki feladatul. Ezeknek a hagyományoknak egyenes folytatásául szántuk a Csanádvármegyei Könyvtár sorozatot, amelynek összesen negyvenhárom kötete jelent meg.

Úgy érezzük, hogy az elmúlt évtizedek távlatában a szerkesztői elfoglaltság vádja nélkül tehetünk néhány megjegyzést a sorozatra és annak munkatársaira.

1926-ban Barna Jánossal együtt voltunk a sorozat szerkesztői és kiadói. Makóról való távozásom után (1928) is megtartottam a szerkesztést és a 26 számtól kezdve magam jegyeztem a sorozatot. 1936-ban a Csanádvármegyei Történelmi és Régészeti Társulattal szorosabb kapcsolatba kerülvén, annak főtítkára, Arva János megyei főlevéltáros is részt vett a szerkesztésben. A 31. számtól kezdve együtt jegyeztük a sorozatot. Nem mulaszthatom el kifejezni köszönetemet áldozatos munkájáért. A levéltári anyag rendelkezésre bocsajtása és szakszerű tanácsai nagy segítséget nyújtottak a munkatársaknak.

Két évtized alatt negyvenhárom kötet látott napvilágot huszonegy szerző tollából. Közülük többen már nincsenek az élők sorában.

Móra Ferenc „A lovassirok Kunagótán” (5.) című mű szerzője „tiszteletbeli makói”-nak nevezte magát. Szoros baráti kapcsolatok fűzték Diósszilágyi Samuhoz, Makó literátus főorvosához. Mint régész is szívesen időzött Csanád megyében. A Bökényben végzett ásatásait e sorok írója mint szemtanú kísérhette figyelemmel és „Találkozásom Móra Ferencsel, a régésszel” címen írásban is megemlékezett róla (Szeged 1957).

Lugosi Döme magas bírói állása mellett kiemelkedő, főleg színészettörténeti, irodalmi tevékenységet folytatott. Kelemen László életrajzát (9.) az irodalomtudomány a magyar színészet-történet forrásértékű műveként tartja számon. *Takáts Lajos*, a makói Csanád vezér, később a szegedi gyakorló gimnázium neves tanára két értékes füzetrel gyarapította a sorozatot. „Az apátfalvi nyelvjárás” című munkájával (7.) a szegedi egyetemen bölcsészdoktori fokozatot kapott.

Kecskeméti Ármán, Makó tudós főrabija „A csanádvármegyei zsidók történetét”-t írta meg (16.). Nevezetnek túljutott híre a megye határán. A keleti történet kutatása terén végzett munkásságáért egyetemi magántanári címet kapott. *Joó Imre* megyei főorvos hosszú évek orvosi megfigyeléseit foglalta össze „Csanád-Arad-Torontál vármegyék 10 évi népmozgalmi adatai” című úttörő, forrásértékű munkájában (21.). Barna János szerzői minőségben is szerepel a sorozatban három színészettörténeti munkájával (18., 23., 25.). A fiatalon elhunyt *Bálint Nagy Istvánra* a „Kolerajárványok Csanád vármegyében” című mű (15.) szerzőjére mint orvostörténészre is félfigyeltek. Az orvostörténetből a szegedi egyetemen magántanári fokozatot szerzett. Csepregi Imre apátplébános, a mezőkopáncsi templom restau-

rálásának kezdeményezője, a „Havi Boldogasszony kép”-ről írt művével (33.) szerzőként is szerepel a sorozatban. A harctéren elesett *Bohdaneczy Edvin* csak orosz-lánkörmeit mutathatta meg a „Csanád vármegye nemzetiségi és gazdasági viszonyai a XVIII. században” című értékes munkájával (36.), amelyet a szegedi egyetem bölcsészettudományi értekezéssel elfogadott. Oroszlánrésze volt a sorozat színvonalának emelésében *Juhász Kálmán* Csanád egyházmegyei kanonoknak „A Csanád egyházmegye története” című többkötetes mű szerzőjének. A kilenc kötetre terjedő mű 1699-ig tartalmazza a püspökség történetét. Külön kötet „A csanádi Székeskáptalan a középkorban (1030–1552)”. Megírta továbbá egykori plébánosi állomáshelyének történetét „A százéves Kúbekháza” címen.

Ennyit az eltávozottakról. Essék még néhány szó az élőről is. Sorozatunk első számának Bálint Alajos, a Csongrád megyei múzeumok igazgatója a szerzője. E munkájában, amelyet bölcsészettudományi értekezéssel nyújtott be, a neves szerző természetének még csak zsenijét adhatta. A 32., 34. és 37. számú füzetek már a vérbeli régész megnyilatkozásai. *Árva János* a Csanád vármegyei boszorkányperekről (8.); *Diószeghy András* kereskedelmi iskolai igazgató a megye szülöttéről, Rotaresti Dobsa Lajosról (11.), *Peja Győző*, akkoriban a makói gimnázium tanára, Makó és környékének felszínéről írt (27.). *Márton György* előbb a makói, majd a szegedi gyakorló gimnázium tanára, két értékes, hézagpótló tanulmányt közölt a makói hagyományról (3., 13.). *Banner János* egyetemi tanár, akkor a szegedi régészeti tanszék adjunktusa, két megyei vonatkozású régészeti tanulmány szerzője (4., 10.). *Kovács Gyula* építész-mérnök, példamutató, gazdagon illusztrált tanulmányt írt a XVIII–XIX. századi alföldi város építészetről, amelyet Szekfű Gyula is alapul vett magyar történetének vonatkozó helyén (17.). Büszkén hivatkozunk rá, hogy mi tartottuk keresztvíz alá *Erdei Ferenc*nek jogszigorló korában írt első tanulmányát „A makói parasztság társadalomrajza” (26.). Szabó Imrénének „A makói-mezőkopáncsi templom”-ról szóló igényes munkájáról már feljebb szoltunk. *Kiss Mária Hortensia* „Kiszombor története” (35.) címen 1940-ben az átlagból messze kiemelkedő helytörténeti munkát írt. A sorozat szerkesztője a 2. számú füzetben egy szántás közben felszínre került Árpád-kori éremsorozatot ismertet, amelyet a numizmatikai irodalom „Kopáncspusztai éremlelet” címen tart számon. Ugyan ő a Maros szabályozásáról szóló tanulmányában (12.) a város 1753. évi addig ismeretlen térképét közli. A 6. számú köteteként pedig Szirbik Miklós 1835-ben kelt kéziratos munkáját rendezte sajtó alá.

Nem volna teljes e visszapillantás annak megemlézése nélkül, hogy vállalkozásunk anyagi bázisát Csanád megye törvényhatóságának támogatása jelentette. Annak első tisztviselője, a nagyműveltségű Tarnay Ivor alispán, teljes mértékben magáévá tette a Csanád vármegyei Könyvtár ügyét. Az ő segítségével nélkül füzeink az egyre rosszabbodó gazdasági viszonyok között nem jelenhettek volna meg. Jegyezzük még ide, hogy munkatársaink írói tiszteletdíj nélkül dolgoztak. Csupán munkájuk néhány példányát kapták honoráriumképpen. Vállalkozásunk sajátos profilját és talán súlyát is az adta meg, hogy csak Csanád megyei vonatkozású kéziratokat fogadhatunk el. Ebből a követelményből nem engedtünk akkor sem, amidőn a szegedi egyetem egyik

tanára egy – a megyével semmi kapcsolatban nem álló – nyelvészeti dolgozatot akart megjelentetni. A Csanádvármegyei Könyvtár kézzelfoghatóan megmozgatta városunk literátus közönségét. Munkatársaink túlnyomó része a helybeli értelmiségből került ki. De még a szegediek is félig-meddig – amint az Móra Ferenc példája mutatja – makóinak vallották magukat. Banner János szegedi, majd pesti egyetemi tanár is városunk gimnáziumában kezdte meg működését. A helyi szellemi élet virágzó megnyilvánulásának kell tekintenünk, hogy egy kis vármegye, amelynek legmagasabb kultúrintézménye a makói gimnázium volt, ilyen teljesítményt nyújthatott.

Csanád megye megszűnésével a Csanádvármegyei Könyvtár működése is véget ért. Ez azonban nem jelenthet kiesést a szellemi élet folytonosságában. Biztató ígérteit láthatjuk ennek abban is, hogy a József Attila Múzeum Értesítőjében ez a közlemény megjelenhetett.

**„Szeretett tanárunknak hálás szeretettel és megemlékezéssel
a III. évf. hallgatói. Szeged, 1932. június 17.”**

Eperjessy Kálmán munkássága*

Önálló munkái

1. Báthori István és a Porta (Bölcsészdoktori értekezés). Bp., 1922. ✍
2. A Bökényi őstelepről. Makó, 1925. 121 p.
3. Kopáncs-pusztai éremlelet. in: Csanádvármegyei Könyvtár 2. Makó, 1926. 16 p.
4. Szirbik Miklós: Makó városának közönséges és az abban lévő reformata ekklé'siának különös leírása. Sajtó alá rendezte: Eperjessy Kálmán [a továbbiakban = E. K. J.]. in: Csanádvármegyei Könyvtár 6. Makó, 1926. 104 p., 1 térkép [=térk. J.]
5. A Maros szabályozása Makónál 1754-ben. in: Csanádvármegyei Könyvtár 12. Makó, 1927. 22 p.
6. Írások a régi Makóról. Helytörténeti rajzok. Makó, 1928. 158, (1.) p.
7. Kéziratos térképek Magyarországról a bécsi levéltárban. Szeged, 1928. 56 p., 19 térk. (A Bécsi Collégium Hungaricum füzetei 3.)
8. Szeged legrégibb látképe. Szeged, 1928. 3, (1.) p., 1 térk.
9. A bécsi hadilevéltár magyar vonatkozású térképeinek jegyzéke. Sajtó alá rendezte: E. K. Szeged, 1929. VIII, 172 p.
10. Történettudomány és történelemtanítás. Szeged, 1934. 15 p.
11. A Csanádvármegyei könyvtár 10 esztendeje. Makó, 1936. 10 p.
12. Várostörténet az utcanevekben. Bp., Egyetemi Nyomda, 1937. 23 p.
13. Településtörténetünk időszerű kérdései. Bp., 1938. 14 p.
14. Magyarország története a második világháborúig. [jegyzet] Szeged, 1938. 360 p.
15. A települési rend bomlása. in: Magyar Művelődéstörténet 3. Szerk.: Domanovszky Sándor. Bp., Magyar Történelmi Társulat, é. n., 129–158. p. Reprint kiadás: 1991.
16. A magyar falu településtörténete. in: Kincsestár 7. Bp., 1940. 79 p.)
17. Bevezetés a történelembe. (Történelmi segédanyagok) [jegyzet]. Szeged, 1940. 42 p. ✍

* A bibliográfiában a nyomtatásban meg nem jelent műveket – az adatok közlése után – ✍ jellel jelöltük. A szerk.

18. Az alföldi város. in: Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve. Szeged, 1946. 385–414. p.
19. Előadások a magyar történelemből. [jegyzet]. Szeged, 1942. 39 p. ✍
20. (Verancsics Antal): Antonius Wrancius Sibenicensis Dalmata Expeditionis Solymani in Moldaviam et Transsylvaniam libri duo. De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae. liber tertius. Ed. Colomannus Eperjessy. Bp., 1944. 82 p.
21. Magyar történet 1526-ig. [jegyzet]. Bp., 1954. 186 p. ✍
22. József Attila makói diák. (Egykori osztályfőnökének visszaemlékezése). in: Csongrád megyei Füzetek 11. Szeged, 1955. 4–11. p.
23. Csongrád megye helytörténeti kutatásainak feladatai. Útmutató a megye helytörténeti kutatásához. in: Csongrád megyei Füzetek 13. Szeged, 1955. 47 p., 1 térk.
24. Bevezetés a magyar történelem latin nyelvű forrásaiba. [jegyzet]. Bp., 1956. 70 p.
25. Bevezetés a történelem segédtudományaiba. [jegyzet]. Bp., 1957. 46 p. ✍
26. Az első katonai adatfelvétel (1782–1785) országleírásának forrásértéke. Bp., Akadémiai Ny., 1961. [Klny. az Agrártörténeti Szemle 1961. évi 3–4. 12. sz-ből, 521–533. p.]*
27. A magyar falu története. Bp., Gondolat, 1966. 299 p.
28. Városaink múltja és jelene. Bp., Műszaki K., 1971. 308 p.
29. Csanád megye az első katonai felvétel (1782–1785) idején. in: A makói múzeum füzetei 7. Makó, 1971. [Szegedi Ny.] 33 p.
30. József Attila makói diákévei. (Egykori tanárának visszaemlékezései.) in: A makói múzeum füzetei 16. Makó 1975. [Szegedi Ny.] 19 p.

Társszerzős művei

31. Csanádvármegyei Könyvtár. 1926–1948. 1–44. kötet. Szerkesztette és kiadta: Szerkesztette és kiadta: Árva János, Barna János és E. K.**
32. Politikai és gazdasági elemek a Maros folyó történetében. = Károlyi Árpád Emlékkönyv. Bp., 1933. (2.), 143–152. p. Klny.

* Megegyezik a 92. tétellel. A szerk.

** Eperjessy Kálmán a 26. kötetig Barna Jánossal, a 31.-ig magában, onnantól Árva Jánossal . szerkesztette a sorozatot. A szerk.

-
33. Szemelvények a magyar történelem latinnyelvű kútfőiből. (Partes e fontibus historiae hungaricae latinis selectae.) Összeállították és kiadták: E. K. és Juhász László. Bp., 1935. 266, (1) p.
34. Előszó. Avató és emlékbeszéd. = Domanovszky Emlékkönyv. Bp., 1937. 107. p.
35. Várostörténet az utcanevekben. = Domanovszky Emlékkönyv. Bp., 1937. 125–147. p. Klny. ✍
36. Nicolaus Olahus: Hungaria Athila. Ed. Colomannus Eperejessy et Ladislaus Juhász. Bp., 1938. VIII, 108 p.
37. Vigh Károly: A helytörténetírás időszerű kérdései. Vitaanyag (E. K., Belitzky János stb. hozzászólásával). in: Pest Megyei Füzetek I. Bp., 1956. 56 p.
38. Az osztályfőnök emlékezése József Attiláról. in: József Attila emlékkönyv. Szerk.: Szabolcsi Miklós. Bp., 1957. 53–59. p.
39. A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve 1956. Benkő László, E. K. stb. közreműködésével szerk.: Lerner Károly. Szeged, 1956. 353, (1.) p., 3. térk.
40. Nógrád megye képe a XVIII. század végén. A II. József-féle országleírás és népszámlálás főbb adatai. Összeállította: E. K. és Schneider Miklós. Salgótarján, 1977. 92 p., 4 térk. (Adatok és források Nógrád megyei Levéltárból 7.)
41. Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. József-kori országleírásban. in: Bács-Kiskun megye múltjából 2. Szerk. Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1979. 585–670. p. (A Bács-Kiskun megyei Levéltár kiadványai 4.)

Folyóiratokban, napilapokban írott munkái és ismertetései

42. A hagymatermelés történetéhez. = Makói Friss Újság, 1928. 21. p.
43. Régi térképek tanulságai. = Makói Friss Újság, 1929. 12. p.
44. *Mzis, Hans*: Beitrage zur historischen Geographie, Kulturgeographie, Ethnographie und Kartographie, vornehmlich des Orientes. [ismertetés=*ism.*] = Föld és Ember, 1929. 9. évf., 179–181. p.
45. Magyarország felmérésén alapuló első térképek. = Földrajzi Közlemények 1930. 58. évf., 9–10. sz., 150–153. p.
46. *Kogutowicz Károly*: Dunántúl és Kisalföld írásban és képben. [ism.] = Századok [=Száz.], 1931. 65. évf., 299–303. p.
47. *Milleker, Félix*: Kulturgeschichte der Deutschen im Banat. (ism.) = Száz. 1932. 66. évf., 102. p.
48. Makó, Csanád-Torontál vármegye fontosabb községei. (ism.) = Száz. 1932. 66. évf., 79–82. p.

49. *Kemény József*: Vázlatok a győri zsidóság történetéből. (ism.) = Száz., 1932. 66. évf., 356–357. p.
50. *Mohl Adolf*: Löwő története. (ism.) = Száz. 1932. 66. évf., 474–476. p.
51. *Banater Bücherei*. (ism.) = Száz. 1932. 66. évf. 234–235. p.
52. *Mage, Friedrich*: Entwicklungsgeschichte der Kulturlandschaft des Herzogtums Schleswig in historischer Zeit. (ism.) = Száz. 1932. 66. évf., 439–446. p.
53. *Koch, Nikolaus*: Monographie der Gemeinde Lovrin. (ism.) Száz. 1933. 67. évf., 104. p.
54. *Hepp, Nikolaus*: 150 Jahre Bocka-Palanka. (ism.) = Száz. 1933. 67. évf., 227. p.
55. *Hunyadi Ferenc*: Cegléd 1870-től napjainkig. (ism.) = Száz. 1933. 67. évf., 349. p.
56. Történelemtudomány és történelemtanítás. = Cselekvés Iskolája, 1933–34. 2. évf., 7–8. sz., 267–277. p.
57. *Bocsiczky Béla*: Eötvös Collégium. (ism.) = Eötvös Collégium Szövetségi Évkönyv 1933. XI. 6–9. p.
58. A regéczi uradalom gazdálkodása a XVIII. században. = Népünk és Nyelvünk. 1933. 49–43. p.
59. *Fördös László*: A II. József-féle kataszteri földmérés Magyarországon. (ism.) = Száz. 1934. 68. évf., 110–112. p.
60. *Vedres István*: A Tiszát a Dunával összekapcsoló új hajózható csatorna. (ism.) = Száz. 1934. 68. évf., 370–371. p.
61. A balatoni hajózás története. (ism.) = Térképészeti Közlemények 1934. 3. évf. 1–2. sz., 144–146. p.
62. *II. Rákóczi Ferenc emlékezete*. = Cselekvés Iskolája, 1934–35. 3. évf., 9–10. sz. 413–416. p.
63. *Glaser Lajos*: A karlsruhei gyűjtemények magyar vonatkozású térképanyaga. (ism.) = Földrajzi Közlemények 1935. 63. évf., 1–3. sz., 31–32. p.
64. *Breznay Imre*: Eger a XVIII. században. (ism.) = Száz. 1935. 69. évf., 4–6. sz., 256–257. p.
65. *Fodor István*: A forradalmi Marosvásárhely. 1848–49. (ism.) = Száz. 1937. 71. évf., 381. p.
66. *Pancratz, Arnold*: Die Gassenamen Hermannstadt. (ism.) = Száz. 1937. 72. évf., 127–128. p.
67. Településtörténetünk időszerű kérdései. = Magyar Tanítóképző, 1938. 51. évf., 1. sz., 14. p. Klny.
68. A hazatérő Felvidék. = Cselekvés Iskolája. 1938. VIII. 105–107. p.
69. *Deér József*: Pogány magyarság, keresztény magyarság. (ism.) = Nevelésügyi Szemle 1939. 3. évf., 1. sz., 80–81. p.

-
70. *Sztriha Kálmán*: Kiskundorozsma története. (ism.) = *Száz.* 1939. 73. évf., 247–249. p.
71. *Felpéti György Jenő*: Dorozsma régi életéről. (ism.) = *Száz.* 1939. 73. évf., 249. p.
72. *Rozsondai Károly–Sümeghy József*: Sopronbánfalva. (ism.) = *Száz.* 1939. 73. évf., 382–383. p.
73. *Dezséri Bachó László*: Gyöngyös város Rákóczi idejében. (ism.) = *Száz.* 1940. 74. évf., 242. p.
74. *Dezséri Bachó László*: Gyöngyösi Kaszinó Egyesület története. (ism.) = *Száz.* 1940. 74. évf., 355–356. p.
75. *Dezséri Bachó László*: Gyöngyösi Kaszinó Egyesület története. (ism.) = *Száz.* 1940. 74. évf., 355–356. p.
76. *Scherer Ferenc*: Gyula város története. (ism.) = *Száz.* 1940. 74. évf., 459–461. p.
77. *Veress Endre*: Gyula város oklevéltára. (ism.) = *Száz.* 1940. 74. évf., 459–461. p.
78. Városmonográfiák. (ism.) = *Magyar Szemle* 1941. 41. évf., 6.sz., 417–422. p.
79. Les types de villages hongrois. = *Nouvelle Revue de Hongrie*, 1941. 34. évf., 502–512. p. Sep.
80. *Gelei József*: Merre haladjunk? (ism.) = *Nevelésügyi Szemle* 1941. 5. évf., 1–2. sz., 73–83. p.
81. *Vámszer Géza*: Szakadát. (ism.) = *Száz.* 1941. 75. évf., 223–224. p.
82. A délvidék magyarsága. = *Délvidéki Szemle* [= *Délv. Sz.*] 1942. 1.évf., 1–2. sz., 33–40. p.
83. Balkáni népek. = *Délv. Sz.* 1942. 1.évf., 490–492. p.
Szeged Népe = *Szegedi Új Nemzedék*, 1942. okt. 23., 24./240., 4. p.
Sorsforduló 1. évf./3. sz. *Szeged*, 1942. december, 13. p.
84. *Erick Reimers*: Das neue Jugoslawien. (ism.) = *Délv. Sz.* 1942. 1. évf., 6. sz., 244–245. p.
85. *Franz Thierfelder*: Schicksalsstunden des Balkans. (ism.) = *Délv. Sz.* 1942. 1. évf., 6. sz., 245–246. p.
86. *Maximilian Braun*: Die Slawen auf dem Balkan. (ism.) = *Délv. Sz.* 1942. 1. évf., 6.sz., 246–247. p.
87. *Székfü Gyula*: Állam és nemzet. (ism.) = *Délv. Sz.* 1942. 1. évf., 11. sz., 490–492. p.
88. Az alföldi városkép. = *Tiszatáj.* 1947. 1. évf., 2.sz., 35–43. p.
89. Makó szellemi életének gyökerei. = *Csanádi Kalendárium*, 1948. 49–51. p.
90. A helynév a várostörténetben. = *Acta Acad. Paed. Szegediensis*. 1956. 23–35. p. Klny.
91. Találkozás Móra Ferencsel, a régésszel. = *Acta Acad. Paed. Szegediensis*. 1957. 27–40. p. Klny.
-

92. Az első katonai adatfelvétel (1782–1785) országleírásának forrásértéke. = Agrártörténeti Szemle 1961. 3. évf., 3–4. sz., 522–533. p. Klny.*
93. Békés megye az első katonai felvétel (1782–1785) országleírásában. = Körös Népe, 1963. 4.sz. 7–26. p., 2 térk. Klny. ✍
94. Csongrád megyei helytörténeti kutatások. = Földrajzi Közlemények. Új évfolyam. 1955. 3–4. köt. 394–397. p.
95. „A versíráshoz nagy hajlama van” – József Attila egykori osztályfőnöke a proletárköltőről. = Csongrád Megyei Hírlap, 1971. dec. 23. 28./302. sz., 4. p.
96. Latin levél – Etelkának. József Attiláról emlékezik hajdani osztályfőnöke = Csongrád Megyei Hírlap, 1973. máj.13. 30./110. sz., 7. p.
97. Osztályfőnöke emlékezik József Attilára = Dolgozók Lapja, Tatabánya, 1973. máj. 12. 26./110. sz., 7. p. = Fehér megyei Hírlap, 1973. máj. 20.
98. Diákom József Attila. = Köznevelés. 1973. ápr. 6. 29./14. sz., 12. p.

Összeállította: **Nagy Júlia**
Kiegészítette: **Lovászi Józsefné**
Eperjessy Géza

* Megegyezik a 26. tétellel. A szerk.

Nagy István*

A tanítványait szerető, tisztelő, megbecsülő ember

Tisztelettel köszöntöm professzor úr sirjánál fiát és feleségét, valamikori tanítványait, kollégáit, tisztelőit. Mindenkit, akik tisztá szívvel őrzik emlékét.

Szülőföldjére emlékezve, kérem énekeljük el a székely himnuszt.

* * *

Mindannyiónk szívében él professzor úr, „Epi bácsi” emléke. Természetesen mindenki másként emlékezik rá, hiszen mindenki más-más időben volt tanítványa, kollégája, más-más időben találkozott vele.

Kérem, idézzük fel most emlékeinket. Emlékezzen ki-ki szeretett professzorára, ahogyan megmaradt emlékezetében.

Hallgassuk meg először a Történelem Tanszék emlékkönyvébe írt sorait. Ő hogyan emlékezett a tanárképző főiskola és a történelem szakos tanárképzés 100. évfordulóján a velünk töltött évekre.

„Száz esztendő hosszú idő egy nemzet életében, még hosszabb egy intézetében, hát még egy tanszékében. Jóleső érzés számomra, hogy ebből egy emberöltőnyi időt a tanszéken tölthettem, mint annak vezetője.

Ezért szívesen tettem eleget a megtisztelő meghívásnak, hogy emlékezzek és emlékeztessenek.

Emlékszem, hogy az új hallgatók elfogódottsága a tanszék atmoszférájában milyen gyorsan feloldódott. Érezték, hogy a történész nem születik, mint a költő, hanem tanulmányai során lesz azzá. Nem elegendő az adattudás, a források ismerete is szükséges a történelmi látáshoz és gondolkodáshoz.

Emlékszem, hogy az alma mater elhagyásakor nem mentek el üres kézzel. Magukkal vitték azt a készséget, amely lehetővé tette számukra új állomáshelyük történelmi kultúrájának gondozását.

Jólesett tapasztalnom, hogy hazajöttem!

A tanszék ma is a régi történelmi levegőt sugározza!

Előre új sikerekkel a következő száz esztendőhöz!

Eperjessy Kálmán”

* Az emlékülést követően a résztvevők Eperjessy Kálmán sirjánál rótták le tiszteletüket a szegedi Dugonics temetőben. A koszorúk előtt Nagy István idézte fel az ünnepelt emlékét, akkor elmondott beszédét közöljük most – kötetünk zárásaként. A szerző 1950–1953 között Eperjessy Kálmán történelem–földrajz szakos tanítványa, 1957. március 15-től tanársegéde, 1969–1989 között tanszékvezető utóda volt. 1992-től címzetes főiskolai tanár. A szerk.

Ekkor találkozhattak vele tanítványai – itt Szegeden – sajnos, utoljára. Már e találkozónak is húsz éve. Tizenhét éve pedig már annak is, hogy nincs közöttünk, hogy már csak a szívünkben él.

A délelőtti előadások felidéztek a tudós és a tanár, a pedagógus alakját. Most itt a sirjánál arra az emberre emlékezünk, akiben mindaz a szaktudás, pedagógiai rátermettség megtestesült, ami miatt tanítványai rajongtak érte, és amiért a szaktudomány helytörténeti iskolateremtő tudósnek tartotta.

Emberségét, talán az a Vörösmartyól való gondolat határozta meg, hogy „minden ember legyen ember, és magyar!”

Ő a legnemesebb értelemben volt ember és magyar.

Emberként, tanárként: szerette, tisztelte és becsülte tanítványait.

Szerette tanítványait, mert tudta, hogy szigorú atyai szeretetére szükségünk van.

Nem a nagytudású tanár tanítványaihoz leereszkedő módján, hanem a tanítványait magához emelő tanár emberi melóságával fogadott bennünket már az első napokban; majd észrevétlenül kialakította azt a családi légkört, amelyben jól éreztük magunkat, és szégyelltünk nem úgy dolgozni, ahogyan Ő elvárta tőlünk.

Soha nem barátkozott velünk, de az öregebb, a bölcsőbb ember baráti segítő-készségét mindig éreztük. Mindig ott volt közöttünk, ha szükségét látta meghívásunknak eleget tenni.

Szeretett bennünket. A lányokat huncut mosolyukért, a fiúkat fiatalos, hozzá nem értő magabiztosságukért. Szeretett bennünket örömmel, bánatunkkal; sikereinkkel, bukásainkkal; diáksínjeinkkel, huncutságainkkal; humorérzékünkkel és keserűségünkkel együtt.

Szerette és tisztelte tanítványait, mert tudta, hogy a tanár és a diák egymásért van. Egymás nélkül nem léteznek, nem létezhetnek. A tanár érdeklődő diák nélkül csak előadó. A diák – érte dolgozó, munkálkodó, érdeklődését felkelteni tudó tanár nélkül – csak hallgató.

A tudását átadni akaró tanár a történelem tényeit, és az azokból következő szemléletet is át akarja adni. Az érdeklődő diák mindkettőt szeretné átvenni. A feladat úgy vélem „egyszerű”: olyan ismereteket adni, amelyek szemléletet formálnak. Ezt a tanári feladatot a tanárképző főiskolán tökéletesen megvalósította szeretett professzorunk: Eperjessy Kálmán.

Talán ismerte, talán tapasztalatai alapján önmagában alakította ki azt a gondolatot, hogy „tisztelni (kell) minden emberben az embert, ha nem is azt, aki, hanem azt, akinek legalább lennie kellene.” (Amiel)

Nagyra becsülte tanítványait, mert azt látta bennünk, amivé lennünk kellene: a jól felkészült szaktanárt, a jól felkészült történelemtanárt.

A magyar és az emberiség történelmét látni és tanítani tudó szaktanárokká akart formálni, és nem csak „oktatni-nevelni”.

Ő csak adta tudását, de megosztotta velünk szemléletének kulcsát és módszereit is.

Tisztelte tanítványaiban az érdeklődő diákot, és ezért tudásának mindig maximumát adta minden órájában. Történelmet tanított és nem a mindenkori hivatalos előírásokban vagy elvárásokban megkövesedett politikát.

Egyik volt tanítványa találoán fogalmazta meg – most negyven év után – e munka lényegét, amikor így írt:

„Örökké hálás leszek azért, amiért a történelem viharától oly kedves, bájos szeretettel és minden politikán felülemelkedett tudásával őrizte meg tanítványait! – Nem úgy, mint az akkori egyetemen.”

Igényes volt óráinak megtartásában és az ott előadottak számonkérésében, mert tudnivalókat és nem bárhol elolvashatókat adott elő.

Pontos volt órái megtartásában. Soha nem volt halaszthatatlan értekezlete, elfoglaltsága, amikor órája volt. Tudta, hogy példamutatásával a leendő történelem-tanárokat készíti fel, anélkül hogy állandóan arról beszélne, hogyan kell majd viselkedniük, ha kinevezik őket.

Soha nem beszélt másról óráin, csak a soron következő témájáról, de arról a katedra szabadságának elvét éppúgy betartva, mint a katedra felelősségét. Ezzel is a tanári munkára, magatartásra készítette fel. Mi, történelem szakos tanárok, igazán tudjuk, hogy mit jelent a tanári munkában e két alapelv: a katedra szabadsága és a katedra felelősségének betartása.

Tisztelte tanítványait, mert becsülete, értékelte tanítványaiban az érdeklődést, a tanulni vágyó embert.

Becsülte tanítványaiban az embert, a sokféle embert, a formálódó egyéniségű fiatal embert.

Úgy vélem, tanári ars poeticája volt, hogy a formálódó tanári egyéniségeknek „mindig csak adjon; jó szót, bátorítást, mosolyt, hitet és sok-sok önzetlen, tiszta szeretetet.” (Goethe)

Becsülte a sokféle embert. A vallásost, a politikailag elkötelezettet, a szakmája iránt érdeklődőt, még akkor is, ha a szakma nem a történelem volt.

Tőle hallottam először azt a találó hasonlatot, hogy a tanár olyan, mint a szimfónikus zenekar karmestere. Minden hangszert ismernie kell, hogy együtt tudja megszólaltatni. Ismernie kell azt a szimfóniát, amelynek dallamában egyformán fontosak a hegedűsök, a fűvósok vagy a dobok. Ő ennek a felismerésének mindennapos munkájával adott példát, amikor mindenkit olyannak fogadott el, amilyen volt. Volt, akit hegedűsnek, volt, akit fűvósnak és volt, akit üstdobosnak.

Professzor úr, mindannyiúnk szeretett „Epi bácsija” szerette, tisztelte és becsülte tanítványait, és mi is rajongásig szerettük, tiszteltük, becsültük Őt.

Tanári munkánkban tőle kapott tudásunk, mindennapos életünkben példamutató embersége volt az a mérce, amelyre most emlékezünk, amelyet igyekeztünk átadni tanítványainknak.

Arra kérem ma itt, mesterünk, tanítónk századik születésnapján volt tanítványait, tisztelőit, hogy fogadjuk el Rodin gondolatát: „Hódoló tisztelettel szeressétek, aki előttetek járt!”

Tisztelt jelenlévők!

Kérem, hogy a megemlékezés, a tisztelet virágainak elhelyezésekor arra gondoljanak, hogy „a holtak igazi sírja az élők szívében van” (Chagal). Mi is ott őrizzük meg professzorunk: „Epi bácsi” emlékét amíg élünk.

Köszönöm, hogy eljöttetek! Köszönöm, hogy eljöttetek!

A virágok elhelyezése után kérem, énekeljük el történelmünk parancsát: a Szózatot!

Eperjessy Kálmán 1943-ban

JEGYZET

BELVEDERE

MERIDIONALE

A JGYTF TÖRTÉNÉSZHALLGATÓINAK LAPJA

KISKÖNYVTÁR

A sorozatban eddig megjelent kiadványok:

1. Mátyás király emlékére — halálának 500. évfordulóján.
Szerkesztette: Annus Gábor és Szegfű László. Megjelent: Szegeden 1990-ben, 56 oldalon, 300 példányban. [Elfogyott.]
2. Széchenyi István — emlékülés születésének 200. évfordulóján (1991. október 16.).
Szerk.: Annus Gábor és Szegfű László. Megj.: Szeged, 1991. 36 o., 300 pld.
3. Emléklapok történelmünk utolsó fél századáról (1991–1992).
Szerk.: Annus Gábor és Szegfű László. Megj.: Szeged, 1992. 48 o., 300 pld.
4. A tatárok kivonulásának 750. évfordulója (1992. április. 27.).
Szerk.: Annus Gábor és Szegfű László. Megj.: Szeged, 1992. 52 o., 300 pld.
5. Kossuth Lajos születésének 190. évfordulója (1992. november 25.).
Szerk.: Nagy Tamás. Megj.: Szeged, 1995. 29 o., 750 pld. [A Belvedere Meridionale VII. évf. 1–2. sz. mellékleteként.]
6. A tanítványait szerető, tisztelő, megbecsülő ember — Emlékülés Eperjessy Kálmán születésének centenáriumán a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékén.
Szerk.: Jancsák Csaba, Nagy Tamás és Szegfű László. Megj.: Szeged, 1995. 48 o., 300 pld.
7. „Nem búcsúzom...” — Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére (1993. december 7.).
Szerk.: Szegfű László és Nagy Tamás. Megj.: Szeged, Generalia, 100 o., 750 pld.
8. Kossuth Lajos halálának 100. évfordulója — Emlékülés a JGYTF Történettudományi Tanszékén (1994. március 28.).
Szerk.: Zakar Péter. Megjelenik: Szeged, 1995. [Sajtó alatt.]

* * *

A megjelent kötetek korlátozott példányszámban
megrendelhetők a JGYTF Történettudományi Tanszékén
(Szeged, Hattyas sor 10., 6723).

